

20673

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM MEDENİYETİ VE SOSYAL BİLİMLER BÖLÜMÜ
DİN EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**EBU'L VELİD
MUHAMMED b. AHMED b. RÜŞD'ün
EĞİTİM ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ahmet BEKÂROĞLU

Danışman
Doç. Dr. Bayraktar BAYRAKLI

İstanbul - 1992

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İÇİNDEKİLER

| | |
|---------------------------------|----|
| KISALTMALAR | 4 |
| ÖNSÖZ | 5 |
| GİRİŞ | 6 |
| 1- Muhammed b. Ahmed b. Rüşd .. | 6 |
| a) Hayatı..... | 6 |
| b) İlmî Şahsiyeti..... | 6 |
| c) Eserleri..... | 6 |
| 2- Kavramlar..... | 8 |
| a) İlim..... | 8 |
| b) Dirâse..... | 9 |
| c) İna-yet..... | 10 |
| d) Turuk..... | 10 |

BÖLÜM I

ÖĞRETİMİN ÖNEMİ, MAHİYETİ, ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİDE ARANAN VASIFLAR, ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ MÜNASEBETLERİ VE HALK EĞİTİMİ

| | |
|--|----|
| A- ÖĞRETİMİN ÖNEMİ..... | 12 |
| B- ÖĞRETİMİN MAHİYETİ..... | 12 |
| 1- Esasları..... | 12 |
| 2- Mertebeleri..... | 13 |
| 3- Öğretim Yaşı ve Bu Konuda Dikkat Edilecek Hususlar..... | 13 |
| C- ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİDE ARANAN VASIFLAR..... | 15 |
| 1- Öğretmenin Vasıfları..... | 15 |
| 2- Öğrencinin Vasıfları..... | 17 |
| D- ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ MÜNASEBETLERİ..... | 20 |
| E- HALK EĞİTİMİ..... | 21 |

BÖLÜM II DEĞERLER

| | |
|---------------|----|
| A- BİLGİ..... | 23 |
| B- AMEL..... | 25 |

| | |
|--|----|
| C- BİLGİ VE AMEL AÇISINDAN İNSAN GRUPLARI..... | 27 |
| D- BİLGİ-AMEL İLİŞKİSİ..... | 30 |
| E- BİLGİ-GÜZEL AHLÂK İLİŞKİSİ..... | 32 |

BÖLÜM III
EĞİTİM-ÖĞRETİMDE
METOD, PROGRAM VE GAYELER

| | |
|--|----|
| A- METODLAR..... | 33 |
| 1- Gözlem Metodu..... | 33 |
| 2- Okuma, Dinleme ve Anlatım Metodu..... | 35 |
| 3- İsticvab (Soru-Cevap) Metodu..... | 38 |
| 4- Emr-i bil-Maruf ve Nehy-i ani'l-Münker (İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakdırmak)..... | 39 |
| B- PROGRAM..... | 41 |
| 1- İlm-i Hal Bilgisi..... | 42 |
| 2- Meslek Bilgisi..... | 42 |
| 3- Ahlâk Bilgisi..... | 42 |
| C- GAYELER..... | 42 |
| 1- Eğitim'de Niyetin Önemi..... | 43 |
| 2- Allah Rızasını Kazanmak..... | 45 |
| 3- Nesiller Arası Kültür İletişimi..... | 48 |
| 4- Güzel Amel..... | 49 |
| SONUÇ..... | 51 |
| BİBLİYOGRAFYA..... | 53 |

KISALTMALAR

| | |
|---------|-----------------------------|
| a.g.e., | : Adı geçen eser |
| bk. | : Bakınız |
| c.c. | : Celle Celâlüh |
| C. | : Cild |
| H. | : Hicri |
| H.z. | : Hazreti |
| İ. | : İslâm |
| M. | : Milâdi |
| nşr. | : Neşreden |
| ö. | : Ölüm tarihi |
| s. | : Sayfa |
| S.A.V. | : Sallelahu Aleyhi Vesellem |
| thk. | : Tahkik |
| trc. | : Tercüme |
| tsh. | : Tashih |
| ty. | : Tarih yok |
| vb. | : Ve benzeri. |

ÖNSÖZ

"En mükemmel şekilde yaratılan insan" fıtratı gereği devamlı surette eğitime ihtiyaç duyar. İlk insandan itibaren kitab ve peygamberlerle muhatap kılınması bunun delilidir.

Allah Tealâ'nın gönderdiği her kitab bir "rehber" ve her peygamber de bir "eğitimci"dir. Şüphesiz Kur'an-ı Kerim son rehber, Hz. Muhammed de son peygamber ve en büyük eğitimcidir. Allah Tealâ, Kur'an ve peygamberleri vasıtası ile insanların kalplerine doğuştan yerleştirdiği fitrî kabiliyetlerini geliştirerek, insanlığa daha faydalı hâle getirmiştir. İnsan hayatında önemli yer tutan "Eğitim Faaliyeti" peygamberlerden sonra insanları devamlı surette maddi ve manevi bakımdan yüksek seviyede tutabilmek için onlar arasındaki seçkin kişilerle devam etmiştir. Gerek tarih içindeki eğitimciler ve gerekse İslâm Eğitimcilerinin bu faaliyete yaptıkları hizmet zikre değerlidir.

Eğitim anlayışını tez konusu aldığımız "Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd" bize göre, İslâm Eğitimcilerinin önemli simalarından biridir. O, başta fıkıh olmak üzere hadis, tefsir, akaid, kelâm gibi dini ilimlerde söz sahibi olmakla beraber eğitimde de önemli kariyere sahiptir. Zira O'nun değerli tespitlerinin yanında "Bildiyini başkalarına öğretmeyen, eğitimle ilgilenmeyen bilgünlere 'cahil' demek, câhil kişilerin literatürdeki yerini bilmemek olur; böyle kimseler câhillerden de aşağıdır." sözü eğitime verdiği önemi gösterir. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd'ün bu değerli tespitlerini incelemeye çalıştık.

Böyle deha bir şahsiyeti en ince yönüne kadar eğitim açısından incelediğimiz iddiasında değiliz. Biz onun aynı zamanda bir eğitimci de olduğunu belirtmek istedik. Felsefe dünyasının Averos diye tanıdığı torunu İbn Rüşd ile karışmaması için çalışmamızda onu "Dede İbn Rüşd" diye zikredecek ve onun ayet ve hadislerle yoğurduğu eğitim anlayışını incelemeye çalışacağız.

İleride görüleceği gibi O'nun eğitim konusundaki bazı fikirleri orijinaldir. Bu sebeple Din Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyelerine ve özellikle tez çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Bayraktar BAYRAKLI'ya teşekkürlerimi arzetmeyi bir görev addediyorum.

GİRİŞ

1- Muhammed b. Ahmed b. Rüşd:

a) Hayatı:

Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd (450 H./1058 M.) Kurtuba'da doğdu. Felsefe Dünyasının "Averos" diye tanıdığı Filozof İbn Rüşd'ün dedesidir.

Dede İbn Rüşd, dini ilimlerde söz sahibi idi. Özellikle fıkah bilgisinin yüksek olması dolayısı ile Kurtuba'da kadılık yaptı. Mâliki mezhebinden olup (520/1126)'da Kurtuba'da vefat etmiştir.¹

b) İlmî Şahsiyeti:

Dede İbn Rüşd, Ebu Cafer b. Rezzak (ö. 477/1084), Ebu Abdillah Muhammed b. Nire (ö. 487/1094), Ebu Mervan Abdülmelik b. Sirac (ö. 489/1095) gibi ilim adamlarından dini ilimler tahsil etti. O, fıkah dalında tebarüz etmekle beraber eğitimde de kariyer sahibidir. Çok sayıda talebe yetiştirmiş olup, başlıcaları; Muhammed b. Abdurrahman b. Vezzan (ö. 543/1148), "Şeceretü'l-Vehm" kitabın müellifi Muhammed b. Yusuf b. Saade (ö. 566/1170) dir.

Dede İbn Rüşd, Mâliki mezhebinden olması hasebi ile eserlerini genellikle Mâliki mezhebi itikadı çerçevesinde kaleme almıştır.²

c) Eserleri:

- el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat (التمهيدات المهدات)

Eser matbu olup Mısır baskısı tarihsiz iki cilt, Beyrut baskısı ise tahkiki üç cilttir. Biz eserin ikinci baskısını esas aldık. Eserde fıkah konularının ağırlığı yanında birinci cildinde eğitimle ilgili görüşler yer almaktadır.³

- el-Beyan ve't-Tahsil (البيان والتحصيل)

Eser 20 cilt olup, son iki cildi fihristtir. Eser matbu olup 1984 yılında Muhammed Hacı tahkiki ile Beyrut'ta basılmıştır. Eserde İslami ilimlerden genel ola-

¹ Ömer Rıza Kehhale, Mu'cemu'l-Müellifin, Dimeşk, 1957, IV, 228; Kadı İyad Ebu'l-Fadl İyaz b. Musa, el-Ğunye, thk. Mahir Züheyr Cerrar, Beyrut, 1982 s. 54-57; ayrıca bk. ez-Zehebi, Tezkiretu'l-Huffaz, Beyrut, 1958, IV, 1272; es-Safedi, el-Vafl bi'l-Vefeyat VIESBADE, 1962, II, 114; Ahmed el-Kanfid Şerefü't-Talib fi esna'l-Metalib thk. Muhammed Hacı Rabat, 1976, s. 60; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye'tü'l-Ârifin ve Esmâil Müellifin. thk. el-Kılıslı, İstanbul, 1951, II, 85 (Keşfü'z-Zünün Zeyli); ed-Dabbi, Buğyetu'l-Mültemis, Madrid, 1884, s. 40; Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, el-Beyan ve't-Tahsil thk. Muhammed Hacı, Beyrut, 1984, I, 11-19; Hayrettin Karaman, İslâm Hukuk Tarihi, İstanbul, 1989, s. 226.

² Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 11-19.

³ Ömer Rıza KEHHALE a.g.e., IV, 228, Kadı İyad, a.g.e., s. 137, Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., II, 85; Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 15; es-Safedi, a.g.e., II, 114; Karaman, a.g.e., s. 226.

rak bahseden Dede İbn Rüşd, eğitimle ilgili görüşlere de yer verir. 17 ve 18. ciltlerinde eğitimle ilgili görüşleri ağırlık kazanır.⁴ Eserin bu nüshası T.D.V. İslâm ansiklopedisi kütüphanesinde mevcuttur.

- Fetava İbn Rüşd (فتاوى ابن رشد)

İmam Malik'in görüşlerini esas alan Dede İbn Rüşd, kendisine sorulan suallere verdiği cevaplarını ihtiva eden bu eseri Paris ve Tunus Milli Kütüphanelerinde mevcuttur. Tahir et-Telili'nin tahkikini yaptığı ve 1987 yılında Beyrut'ta basılan üç cildlik nüshası İslâm Ansiklopedisi kütüphanesinde mevcuttur.⁵

- İhtisaru'l-Mebusu'ta (الاختصار المبسوط)

Yahya b. İshak b. Yahya b. Yahya el-Leysin'in (ö. 303/915) "el-Mebüsûta" isimli eserini özetlemiştir.⁶

- Tehzibu Müşkili'l-Âsâr (تهذيب مشكل الآثار)

Hanefi fikhı ile alâkalı olup, Hanefi alimlerinden Ahmed et-Tahavî'nin (ö. 321/933) "Müşkilü'l-Âsar" isimli eseri üzerine Dede İbn Rüşd'ün yorumlarını ihtiva etmektedir.⁷

- en-Nevâdir (النوادر)

- el-Mesâilu'l-Hilâfiyye (المسائل الخلافية)

Bu son iki eserin Dede İbn Rüşd'e ait olmadığını söyleyenlerin mevcudiyetine rağmen Ahmed b. Yahya el-Venşirisi (ö. 914/1508), eserlerin Dede İbn Rüşd'e ait olduğunu belirtmektedir.⁸

4 Dede İbn Rüşd, a.g.e, I, 15; Ömer Rıza KEHHALE, a.g.e, IV, 228; Kadı İyad, a.g.e., 54-57; Karaman, a.g.e., s. 226; Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., II, 85.

5 Dede İbn Rüşd, Fetava İbn Rüşd, Thk., Tahir et-Telili, I, III, Beyrut, 1987,

6 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 18; Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., II, 85.

7 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 18; Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., II, 85.

8 Ahmed b. Yahya el-Venşirisi, Miyaru'l-Murab, thk. Muhammed Hacı, Beyrut, 1981, X, 316-318.

2- KAVRAMLAR

Dede İbn Rüşd, yaşadığı asırda eğitim ve öğretim faaliyetinin program, usul ve prensipleri üzerinde durur ve eğitim-öğretim faaliyetinde bu kavramların fonksiyonundan bahseder. Onların başlıcaları "İlim," "İnayet", "Dirâse" ve "Turuk" dur.

Bu kavramlar bize göre öğretmen ve öğrenciyi yakından ilgilendirmektedir. Biz onun üzerinde durduğu bu kavramların hangi anlamları ihtiva ettiğini de araştırdık. Şimdi sıra ile bu kavramlar üzerinde duracağız.

a) İlim (علم)

Sûlasi babların dördüncüsünden gelen bu kelime bilmek manasında masdar olup müteaddi olarak kullanılır. Yâni cümlede mef'ûle (nesne)'ye ihtiyaç duyar ve çoğu yerde iki mef'ûle teaddi eder. Meselâ (علمت عبد الله عاقلاً) "Abdullah'ı akıllı bir kişi olarak bilirim" dememiz iki mef'ûl alışına örnektir.

Bu kavram "Tefe'ul" (تفعل) babından "öğrenmek, bilgi edinmek, ilim tahsil etmek" anlamlarına gelir. Bu babın ismi faili de "Mütealim" (متعلم) "öğrenen, ilim tahsil eden, öğrenci" demektir. "Tefil" (تفعل) babından ise "öğretmek, öğrenci yetiştirmek, hocalık yapmak" anlamlarına gelir. (علمته الشيء) Ona bir şey öğrettim" tabiri "öğretmek, eğitmek" anlamlarını ihtiva eder. Yine bu babın İsm-i faili (معلم) "Muallim", "hoca, öğretmen" manasında olup 4. baktaki "âlim" (عالم) kavramı ile aynı anlamı taşır. Kavramımız "Tefâul" (تفاعل) babından "bilmek, ortaya çıkarmak, açığa vurmak" demektir. (أظهر العلم) "İlim zâhir oldu" demektir. (عالمه) şeklinde "Mufâale" (مفاعلة) babından ise "çokça bilmek, (غلبه بالعلم) "İlmi sayesinde başkalarına üstün gelmek" anlamlarını taşır.

Bu kavram aynı zamanda (عرف) "Tanıdı", (خبر) "Haber aldı" anlamlarına gelmektedir. "Tef'il" babından kullanılınca "birisini mümeyyiz kılmak" anlamı ortaya çıkar. Kur'an-ı Kerim'de Rahman sûresinin üçüncü âyeti buna örnek teşkil etmektedir.

علمه البيان

"Allah ona beyanı, maksadını anlatmayı öğretti" (Rahman, 55/3)

Âyette "tefil" (تفعل) babından (علمه البيان) kavramı kullanılarak, "Allah'ın insana maksadını anlatmayı öğrettiği, yani onu anlatabilecek hâle muktedir kıldığını vurgulamakta olduğunu müşâhede etmekteyiz.⁹

"İlim" (علم) kavramının çeşitli türemiş şekillerini Dede İbn Rüşd Âl-i İmran Suresinin 79. âyetini delil getirmek sureti ile tartışır.¹⁰

و لكن كونوا ربانيين بما كنتم تعلمون الكتاب و بما كنتم تدرسون

9 İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), Lisanu'l-Arab, Beyrut, XII, 416-422.

10 Dede İbn Rüşd, Mukaddımatu'l-Mümehhidat, thk. Hacı Muhammed. Beyrut, 1988, s. 43.

"Okumakta ve öğrenmekte olduğunuz kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz" (Âl-i İmran, 3/79)

Dede İbn Rüşd bize göre burada "التعليم" "التعلم" "العلم" kavramlarının "okumak" manasında aynı anlama geldiğini, bunu da âyetteki «تعلمون» kelimesinin "İlim", "öğrenmek" ve "öğretmek" kavramlarını ihtiva etmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

b) Dirâse (دراسة)

Dede İbn Rüşd, bu kavramı da Âl-i İmran suresinin 79. âyetini misal vererek değerlendirir.¹¹

بما كنتم تعلمون الكتاب و بما كنتم تدرسون

"Okumakta ve öğrenmekte olduğunuz kitap uyarınca."

Bu âyeti delil kabul eden müellifimiz "İlim tahsili" anlamında sülâsi babların ilkinden, "infiâl" (انفعال), "tefâul" (تفاعل) bablarından kullanıldığını, "Tef'il" (تفعيل), "tefa'ul" (تفعّل) bablarından ise "öğrenci yetiştirmek, ders okutmak" anlamlarını taşıdığını söyler. Bunun yanında "Dirâse" (دراسة) kavramının "ilim" (علم) kavramına olan yakınlığından bahseder. Bunu da Allah Tealânın yukarıdaki âyette beraberce zikrettiğini belirtir.

"Dirase" kavramı cümlede hem müteaddi ve hemde lâzım olarak kullanılır. Ancak, her iki halde de ayrı manalar arzeder. Lâzım olarak (درس أثره) şeklinde "ilim tahsili" anlamında olmayıp (زآل أثره) "izi kayboldu" anlamındadır.

Müteaddi olarak, sülâsi babların ilkinden, "infiâl" (انفعال) ve "tefâul" (تفاعل) bablarından kullanılır ve "ilim tahsili" anlamını verir. Her kullanılış tarzında da nesnenin durumuna göre fiil anlam kazanır. Mesela; (درست السورة) demek, "süreyi öğrendim" anlamında olmayıp "süreyi ezberledim" anlamındadır. (درست الكتاب) de "Kitabı en grift, komplike yönlerine varıncaya kadar öğrendim, O'na vakıf oldum" manalarındadır. Bu da ders takririnin bir unsuru olan öğrenci cihetinden söz konusudur.

Ders takririnin baş ve temel unsuru öğretici cihetinden ise bu kavram, tef'il ve tefe'ul bablarından söz konusudur. Meselâ, (درست الكتب فلانا) kavramı "Falana bu kitabı öğrettim" anlamında olup, "öğreten, hocalık yapan, ilim adamı" anlamlarındaki (مدرس) buradan ism-i fâil'dir.

Dirâse kavramı Riyâda (رياضة) "bir şey elde etmek için gayret göstermek" ve "Taahhüd" (تعهد) "bir şeyi yeniden öğrenmek" anlamlarını da verir. Bundan dolayı ders okutulan yerlere "Medrese" (مدرسة) ve Mübalağa vezinlerinden مفعول ve مفعال ve vezinlerinde "Midras" (مدرس) ve "Midrâs" (مدراس) denmektedir. Aynı zamanda kavramımız "bir şeyi güçlü hale getirmek," anlamındadır. Bunun için canlılardan

¹¹ Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 43.

güçlü olanlara "Dirvâs" (درواس) ve deve kemiklerine "Derâvis" (دراوس) denmektedir.¹²

Dede İbn Rüşd'ün eğitimle ilgili eserlerinin bazı yerlerinde geçen bu kavram, onun eğitim anlayışının temel taşlarından birini teşkil etmektedir. Bizce bu kavram tamamen öğretimi ilgilendiren bir terimdir.

c- İnayet (عناية)

Dede İbn Rüşd, ilmin elde ediliş usullerini anlatırken "İnâyet" (عناية) kavramında bunlardan birisi olduğunu belirterek üzerinde durur.¹³ Ona göre inâyet, Allah'ın dilemesi, yardımı, takdiri'dir. Allah'ın yardımına nâil olabilmek, ilim tahsilinde muzaffer olabilmek için bu yolda devamlı çalışmak, ciddiyetle bu işi yapmak ve karşılaşılacak güçlüklerle sabırla göğüs germek gerekmektedir.¹⁴

Bu kavram nâkis fiil olan (عنى يعنى) babından (عنيا) ve "inâye" (عنايية) şeklinde "Bir şeyi kasdetmek, istemek" anlamlarında masdardır. "Namazda elleri bükmeye" de tabir edilmektedir. Kur'an'da bu manayı ihtiva eder şekilde Taha suresinin 111. âyetinde kullanılmıştır.

و عنك الرجوه للحي القيوم

"Bütün yüzler onun için boyun büktü."

Bu kavram (عنىت بامرہ عناية و عنى) şeklinde "bir şeye ehemmiyet vermek" (عنىت بالامر عناية) şeklinde fiil-i taaccüb olarak "Ne de güzel önem verdi" anlamlarına muhtevidir. Yine (عنىت الارض نباتها) şeklinde "Yeryüzü nebatını çıkardı" manasındadır.

İnâye kavramı (عنى يعنى عناية) babının masdarından kullanılınca "enteresan fikirli olmak, ileriye görebilmek" anlamlarında olup, Allah Tealâ için söz konusu olduğunda "O'nun bütün eşyaya hâkim olması, güç getirmesi" anlaşılır ki, Bu da; (العناية الالهية: تدبير الله) şeklinde ta'bir edilir. Ayrıca "bir yeri silâh zoru ile fetheylemek ve ahalisini haraca bağlamak" anlamlarındadır.¹⁵

Dede İbn Rüşd, inâyet kavramını kullanmakla yukarıda vermiş olduğunuz Taha suresinin 111. âyeti ile eğitim ve öğretimin ilahî boyutunu gündeme getirmiştir.

d- Turuk (طرق)

Dede İbn Rüşd, ilim tahsilinde mutlaka bir "önder" in lüzumunun ve onun davranışlarının örnek alınmasının gerekliliğinin şüphesizliğinden bahsederken, insanın bunun yanında "sabır" da düstur edinmesi gerektiğini söyler. İlim tahsilinde "sabır ve ısrar"ın fonksiyonuna işaret etmektedir. İhtiyacı için başkalarının

12 İbn Manzûr, a.g.e., VI, 79-81.

13 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

14 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

15 İbn Manzûr, XV, 101-107.

kapısını aşındırıcısına çalan kişinin nihâyetinde gayesine ulaşmasını ilim tahsil eden kişinin hedef seçmesi gerektiğini söyler. Böylece "Turuk" (طرق) kavramı üzerinde durur ve bir beyitle bunu şöyle sunar.

أخلق بذئ الصبر أن يحظي بحاجته
و مدمن القرع للابواب أن يلجا

"İhtiyacını karşılayan sabırlı kişinin ahlâkı nede güzeldir. Ve kapıları çalmaya devam eden kişi mutlaka sonunda içeri girer."¹⁶

"Turuk" (طرق) kavramının İbn Manzur'un Lisānu'l-Arab isimli lüğatinde arzettiği manalar epeycedir. Bunların belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz:

Sülâsi babların ilki olan (طرق يطرُق) babından (طرقا) şeklinde masdar olup "geceleyin gelmek, karanlıktan çıkmak, sopa ile vurmak" anlamlarındadır. (اطرق) "sopa ile vurmak", "demircinin âletini dövmesi" demektir. Bundan dolayı demircinin dövdüğü âlete İsm-i âlet olarak "Mitrâka" (مطرقه) denir. Bunun İsm-i Fâilî "Târik" (طارق) 'tır ve "geceleyin gelen herkes, her ünlü kişi" için kullanılır. Bu manada Kur'anda:

والسما والطارق

"Gökyüzüne ve sabah yıldızına yemin ederim." (Târik, 86/1) şeklinde kullanılmıştır.

Bu kavram müteaddi olarak (طرق الطريق) şeklinde kullanılınca (سلك الطريق) "Yola koyulmak, sefere çıkmak", (طوق الكلام) şeklinde "görüş bildirmek," iftîâl babından ise "bir şeyi diğer bir şey üzerine oturtmak" anlamlarındadır.

İfâl babından (أطرق الرجل) demek (سكت ولم يتكلم) "sustu, konuşmadı," Mufâale babından (طارق الرجل بين ثوبين) gibi "Adam iki elbiseden birini tercih etti," Tefâul babından (تطارق القوم) şeklinde (تبع بعضه بعضا) "bazısı bazısına tâbi oldu" anlamlarındadır.

"et-Tarik", "sebil" (سبيل) yâni yol manasındadır. "et-Tarika"da "mezheb, gidiş, sünnet, din" anlamlarını hâvî'dir. Bu meyanda Ahfeş'e göre:

(بدينكم المثلى) veya (بسننكم المثلى) demek (او يذهبنا بطريقتكم المثلى)¹⁷

Dede İbn Rüşd eğitimle ilgili görüşlerini belirtirken ısrarla üzerinde durduğu belli başlı kavramların ihtiva ettikleri anlamları ve onun bunları hangi anlamlarda kullandığını izah ettikten sonra tezimizin birinci bölümüne başlayabiliriz.

16 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 45.

17 İbn Manzur, a.g.e., X, 215-225.

BÖLÜM I

ÖĞRETİMİN ÖNEMİ, MAHİYETİ, ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİDE ARANAN VASIFLAR, ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ MÜNASEBETLERİ VE HALK EĞİTİMİ

A- ÖĞRETİMİN ÖNEMİ

Dede İbn Rüşd'e göre öğretim, insanlık için gerekli olan bir faaliyettir. Bunu kendisi "Farz-ı kifaye" olarak nitelendirmektedir. Düşüncesini izah ederken Tevbe suresinin 122. âyetini delil olarak getirir.

فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين و لينذروا قومهم إذا رجعوا لعلمهم يحملون

"Onlardan her topluluktan bir grup dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde (onları Allah'ın azabı ile) korkutmak için geride kalmalıdır. Umulur ki, dikkatli olurlar."

Ona göre kişiye ibadetini yapacak kadar bilgiye sahip olması farzdır. Fakat ilim adamı olması için gerekli olan bilgileri edinmesi "Farz-ı Kifaye"dir.¹

B- ÖĞRETİMİN MAHİYETİ

Dede İbn Rüşd öğretimin esasları, mertebeleri ve öğretimde dikkat edilecek kanunlardan bahsederek öğretimin mahiyeti üzerinde genişçe durur. Şimdi sıra ile bunları görelim.

1- Esasları:

Dede İbn Rüşd'e göre öğretimin beş esası vardır:

- a- Güçlü bir zihin
- b- İlme itici tutku
- c- Uzun bir ömür
- d- Kitap
- e- Öğretmen²

¹ Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 43.

² Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50.

Dede İbn Rüşd'ün bu görüşünden anlıyoruz ki, O'nun öğretim felsefesinde "Kitap Okulu" vardır. Fakat eğitimin merkezinde öğretmen yer almaktadır.

2- Mertebeleri

Dede İbn Rüşd, öğretim faaliyetinin mertebelerden teşekkül ettiğini söyler. O'na göre öğretimin beş mertebesi vardır.³

- a) Öğrencinin bir öğretmene intisab etmesi ve onu dinlemesi.
- b) Soru sorması ve dinlediğini anlaması.
- c) Anladığını muhafaza etmesi (zihnine yerleştirmesi)
- d) Öğrendiğini tatbik etmesi
- e) Öğrendiğini öğretmesi.

Dede İbn Rüşd, öğretim ile bilgi, bilgi ile amel (aksiyon) arasında bir alâka kurmaktadır. O'na göre öğretim gerekli bir faaliyettir ve bu da bilgi edinme ile mümkündür. Bilgi de mutlaka bir öğreticiden edinilmelidir. Bununla beraber bilginin muhafazası için onun tatbik edilmesini de zaruri görür. O'na göre kişi öğrendiğini başkalarına da öğretmelidir. Aksi takdirde o kişinin öğretim faaliyetini tamamlamış olduğundan söz edilemez.

Böylece Dede İbn Rüşd günümüz modern pedagoji anlayışına uygun düşmekte, hatta dokuz asır öncesinden O'na ışık tutmaktadır. O'nun bu görüşleri ne kadar modern düşündüğünün delilidir.

3- Öğretim Yaşı ve Bu Konuda Dikkat Edilecek Hususlar:

Hz. Peygamber'den gelen bir hadisle, öğretim yaşının yedi olduğunu söyleyen İmam Mâlik, yedi yaşında Kur'an'ın tamamını ezberlemeyi çok ağır bulmaktadır. Yedi yaşında böylesi zor bir işin altına çocuğu sokmak terbiye ve öğretimde iyi bir hareket deyildir. Oysaki, öğretimde ve terbiyede yumuşak davranmak temel bir kanundur. Öğretim ve terbiyede yumuşak olmak bir manada da çocuğa ağır yük yüklememek demektir. Dede İbn Rüşd bu anlayışı ile Allah Tealânın Kur'an-ı Kerim'deki bütün emirleri ile insanlığa yumuşak davranarak onları eğittiğini büyük eğitimci Hz. Pygamberin şu hadisi ile anlatmaktadır.⁴

إن الله رفيق يحب الرفق في الأمر كله

"Allah yumuşak davranır ve her konuda yumuşak davranmayı ister."⁵

Demek ki, öğretmen ve eğitimciler hem öğretim faaliyetinde çocuğa kapasitesinin ve psikolojik yaşının üstünde bir yük yüklememeli ve hem de davranış konularında yaşının üstünde bir davranış beklememelidir. Her yaşın gerekli kıldığı bir

3 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50.

4 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII/287.

5 Buhari, Edeb 35; Muvatta, İstizan, 38.

bilgi ve davranış seviyesi vardır. Bu da, insanın gelişim kanunları gereğince yürümelidir. Psikolojik gelişimin ortaya koyduğu kapasitenin zorlanması fitrata aykırıdır.

Her seviyedeki kapasiteli kendi görüşleri nisbetinde yük taşıyabileceğini bilmeyen öğrenciler başarılı olamazlar. Eğitecekleri yerde bozarlar.

Bu mevzuyu "zaruret prensibi" adı altında inceleyen Bayraktar BAYRAKLI şöyle der:

"insan şahsiyetinin belli bir kapasite ve yönü vardır. Ondan fazla yük yüklenirse şahsiyeti çözülür. İyi netice almamız gerekirken zararlı neticelere varırız. O, en büyük eğitimci olan Allah Tealâ'nın Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurduğunu delil göstererek, görüşlerinin ne kadar enteresan olduğunu ortaya koyar.⁶

لا يكلف الله نفسا إلا وسعها

"Allah bir kimseye ancak gücü yettiği kadar teklif eder (yük yükler)" (Bakara, 2/286)

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı Hamdi YAZIR (ö. 1361/1942) şöyle demektedir.

"Allah'ın verdiği görevler, kulların yapabileceği kadardır. Hatta gücünün altındadır. Gücü zorlamaz. Güçlük ve zorluk vermez. Mükellefler onları güçleri geniş yeterek yapabilirler."⁷

Öğrenciye gücünün üstünde yük yüklememenin eğitimcilerin en önemli maharetleri arasında saymakta olan Maverdi şöyle demektedir.

"Eğitimcilerin en nazık görevi insan yetenek ve kapasitesini ölçmektir. Ancak bu da, onları belirli bir müddet eğittikten sonra mümkün olabilmektedir."⁸

İbn Cemâa'da, (ö. 733/1332) "Öğrencinin gücünün üstünde yük yüklenmemesine özen gösterilmesini istemekte ve buna öğretime yeni başlayanlarda daha titiz davranılmasını"⁹ istemektedir.

Bize göre yukarıda zikrettiğimiz görüşü ile Dede İbn Rüşd, İslâm eğitiminde çocuğa gücü ölçüsünde görev vermenin önemine işaret etmekte, Hamdi Yazır, Maverdi (450/1126), İbn Cemâ'a gibi İ. Bilginleri ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. O, çocuğa gücünün üstünde görev vermenin ona fayda vermek şöyle dursun, zararlı olabileceğini vurgulamakta, çocuğun öğretim ve terbiye faaliyetinden kendisini soyutlayabileceğinden endişe etmektedir. Yine o, milletlerin geleceğini borçlu oldukları çocukları en verimli şekilde yetiştirebilmeleri için öğreticilere büyük görev düştüğünü, onlardan bu hususta azami gayreti göstermelerini istemektedir.

6 Bayraklar BAYRAKLI, İslâm'da Eğitim, İstanbul, 1989, s. 145.

7 Elmalılı M. Hamdi YAZIR, Hak Dini Kur'an Dili, II, 997.

8 Maverdi, Edebu'd-Dünya ve'd-Din, Beyrut, 1987, s. 66.

9 İbn Cemâ'a, Tezkiretüs-Sâmi ve'l-Mütekellim fi edebi'l-âlim ve'l-Müteallim, Beyrut, ty. s. 205.

C- ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİDE ARANAN VASIFLAR

Dede İbn Rüşd'e göre, öğretim faaliyetinde öğretmen ve öğrencide bulunması gereken belli başlı özellikler vardır. Öğretim faaliyetinin verimli olabilmesi için öğretmen ve öğrenciler bu vasıfları taşımalıdır. O'nun "ilim erbabı" tabirini biz "eğitimci" olarak manalandırıyoruz. O, bu kişilerde bazı özellikler aramaktadır. Şimdi sıra ile bunları görelim.

1- ÖĞRETMENİN VASIFLARI

a- Âlim Olmalı: (Alan bilgisine sahip olmalı)

Dede İbn Rüşd'e göre öğretmen "âlim" kişidir. Zira o, "bilen" kişidir. O'na göre her bilen kişi bilmeyen kişiden üstündür, ilmi ile onlardan ayrılır ve çevresinde "bilen kişi" (âlim) olarak tanınır. Bilenle bilmeyen kişi bir olmayacağına göre o "âlim"dir. Öyle ise o, âlim sıfatına yakışır şekilde ilim adamı olmalıdır. Başka bir ifade ile, branşının gerekli kıldığı bütün bilgileri öğrenmelidir.¹⁰

Dede İbn Rüşd'ün torunu filozof İbn Rüşd'de dedesinin bu görüşüne adeta iştirak etmektedir. O'na göre öğretmen hem bugün ve hemde gelecekte bilen kişidir. Zira "öğretmen biliyor" derken Arapçada kullanılan (علم) sığası hem şimdiki ve hemde gelecek zamana şâmilidir.¹¹

Bu görüşü ile filozof İbn Rüşd'ün dedesinden etkilendiğini anlıyoruz. Dede İbn Rüşd'de öğretmenin her zaman "bilen kişi" sıfatına lâyık şekilde ilimle mümeyyiz olması gerektiğini kasetmektedir.

b- Bildiğini Tatbik Etmek:

Dede İbn Rüşd'e göre öğretmen "Bildiğini tatbik eden kişi" olmalıdır. O bu görüşünü İmam Mâlik'ten bir habere dayandırmaktadır. Abdullah b. Selâm Ka'bu'l-Ahbar'a "İlim erbabının kim olduğunu? sorar. O da, "Bildiği ile amel eden-dir".¹² cevabını verir.

İşte İmam Mâlik'in bu haberini yorumlayan Dede İbn Rüşd, şu izahı yapmaktadır:

Ka'b'ın verdiği cevap apaçıktır. Zira bildiğini tatbik etmeyen kişinin ilminden istifade edilemez. O, başkasının malına sahip ve onu infak etmek için izni olan bir adama benzer. İnfaka izni olmasına rağmen kendisi o maldan istifade edemekte ve malın sahibi olamamaktadır.¹³

Dede İbn Rüşd, Hz. Peygamber'den bir hadis getirerek konuya açıklık getirmektedir.

10 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 43.

11 Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd, Telhisu's-Safsata, thk. Muhammed Selim Salim, Kahire, 1976, s. 16.

12 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 437.

13 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 437.

"Kıyâmet gününde insanların en kötü seviyede olanı ilminden istifade edemiyendir.¹⁴

Dede İbn Rüşd, bunun nedenini şöyle açıklar:

O kişiye ilmi, derin bir hasret olacağından çok perişan bir durumda kendini hissedecektir. O, bilginin faydası konusunda Hz. Peygamber'den başka bir hadis nakleder:

اللهم أعوذ بك من علم لا ينفع

"Allahım! Fayda vermeyen ilimden sana sığınırım."¹⁵

Dede İbn Rüşd, bize göre bilginin amel haline dönüşmesi sayesinde faydalı olacağını işâret ediyor. O'na göre amel hâline dönüşmeyen bilgiden de kaçınılmalıdır. Aynı zamanda davranışlara yansımayan bilgi de, bilgi değildir.¹⁶

c) "Tama"dan Uzak Olmalı

Dede İbn Rüşd'e göre, ilim adamı "Tama"dan uzak olmalıdır. O'na göre "Tama", "Dünya'ya tutku"dur. O, bu görüşünü İmam Mâlik'ten bir habere dayandırmaktadır. Abdullah b. Selâm, Ka'bu'l-Ahbar'a "İlim ehlini bildiğini tatbikten alıkoyan nedir?" diye sorar. Arkadaşı da, "Tama"dır diye cevap verir.

Dede İbn Rüşd'e göre Kâb bilen insanı tatbikten alıkoyan şeyin "Tama hastalığının" olduğunu söylemekle isabet etmiştir. "Tama" dünyaya tutku ile bağlanma hırsıdır. Bu tutku insanı kötü şeylere götürür. İnsandan haya ve çekinme duygusunu giderir. Dede İbn Rüşd'ün ifadesiyle takvâyı yok eder. Kötü şeyler tama vasıtası ile insanın kalbinden ilmi alıp götürür ama ilmi götüremez.¹⁷

Görüldüğü gibi Dede İbn Rüşd, bildiğini tatbik etmemenin "tama" yani hırs hastalığından kaynaklandığına işaret etmektedir. Bu noktada gerek Hz. Peygamber ve gerekse Dede İbn Rüşd, "fayda" ilkesinden hareket etmektedirler. Bilginin tatbikatından fayda doğacağı gerçeğini baz olarak alan Hz. Peygamber ve Dede İbn Rüşd, bilginin fayda ile iş görmesini istemektedirler.

d) Bildiğini Gizlememeli, Yalan Konuşmamalıdır:

Dede İbn Rüşd'e göre ilim adamının bir şey sorulduğunda bunu bildiği halde ilmi gizleyip "bilmiyorum" demesi dinen "haram" ve "caiz değil"dir. O bu kişinin sevimsiz bir kişi olduğunu şu âyetle te'yid etmektedir.

14 Bu hadisi sahih hadis kitaplarında bulamadık.

15 Müslim, Zikir, 73; Nesâi, İstîâze, 13, 18, 21, 64; İbn Mâce, Mukaddime, 23, Duâ, 2; Müsned, II, 167, 198, 365, 451, III, 192, 255, 283.

16 Bilgi-Davranış uygunluğu için bk. Mahmut ÇAMDİBİ, Din Eğitime Giriş, İstanbul, 1989, s. 46; Halis AYHAN, Eğitime Giriş, İstanbul, 1986, s. 22-23.

17 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 437, bk. İbn Cemâ'a, a.g.e., s. 135.

ان الذين يكتبون ما انزلنا من الہیات و الہدی من بعد ما بینا للناس فی الکتاب اولئک یلعنہم اللہ و یلعنہم الالاعنون

"Biz kitapta açıkça belirttikten sonra indirdiğimiz açık delilleri ve hidâyeti gizleyenler varya, işte onlara hem Allah lanet eder, hemde bütün lanet ediciler la'net eder." (Bakara, 2/159)

Dede İbn Rüşd, bu âyetten sonra Peygamberimizden bir hadiste naklederek konuyu izaha devam eder. Bu sınıftaki ilim adamlarının âkıbetlerinin iyi olmadığına dikkat çeker.

روی عن النبی - صلی اللہ علیہ و سلم - أنه قال: من سئل عن علم یعلمه فکتبه الجمہ اللہ یوم القیامة یلجم من نار

"Rasulullah (S.A.V.)'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir. Kim bildiği bir şey kendisine sorulduğunda gizleyerek yalan konuşur ve (bilmiyorum) derse, Allah ona kıyâmet gününde cehennem elbiselerinden birini giydirecektir."¹⁸

İşte Dede İbn Rüşd, bu delilleri getirerek ilim adamının hiç bir karşılık beklemeden ve kaçınmadan bildiğini başkasına öğretmek zorunda olduğunu söylemektedir. Hatta bu kendine bir şey öğrenmek için müracaat edilmesi şeklinde olursa soruyu cevaplamak, muhatabın problemini çözmek ona göre kaçınılmaz bir görev olmaktadır.

2- ÖĞRENCİNİN VASIFLARI

a) Öğrenci Örnek Almalıdır:

Dede İbn Rüşd'e göre öğrenci gelecekte iyi bir öğretici olabilmesi için öğretmenini örnek almalıdır.¹⁹ Peygamberlerle gelen ve ilim adamlarının elde ettiği bilgilerin bir öğreticiye nasıl zaruret gösteriyorsa ve onların öğreticisi Allah ise, bir öğrencinin de mutlaka bir öğretmene ihtiyacı vardır. Bu öğretmen çocuğa bilgi âlemini açar ve O'na o âlemden nurlar akıtır.²⁰

Filozof İbn Rüşd'de, Dede İbn Rüşd'ün görüşlerine yakınlık arzeden açıklamalarda bulunmaktadır.

"Öğrenci öğrenen, hocasını örnek alan kişidir. O gelecekte "alim" olacaktır. Zira onun için (یعلم) sigasını kullandığımız zaman "Onun gelecekte bileceği" anlamını ifade etmiş oluruz."²¹

Yukarıda belirttiğimiz gibi Dede İbn Rüşd'e göre öğretim faaliyetinde öğrenci mutlaka bir öğretmene ihtiyaç duymaktadır. Öğretmenin devre dışı bırakılacağı bir öğretim faaliyetinin sözkonusu olamayacağını belirtmektedir.

18 İbn Mâce Mukaddime, 24; Ebu Davud, İlim, 9; Tirmizi, İlim, 3; Müsned, I, 431, II, 296, 305, 344, 353, 495.

19 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 232, 432; bk. M. Faruk BAYRAKTAR, İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, İstanbul, 1984, s. 270-271.

20 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50.

21 İbn Rüşd, a.g.e., s. 16.

b) İlim Tahsili İçin Sefere Çıkmalı ve Hocasını Seçebilmelidir:

Dede İbn Rüşd'e göre öğrenciler, ilim tahsili için başka şehir veya ülkelere de gitmelidirler. Hangi şartlar altında olursa olsunlar, öğretmenlerinden istifadenin yol ve çarelerini aramalıdır. Her fırsatı değerlendirmelidirler.²²

Bize göre bu düşüncesi ile Dede İbn Rüşd, öğretim olgusuna öğrencinin seçme hürriyetini getirmektedir. Yani öğrenci şöhret olan öğretmenlerini seçebilmesi ve kendisini yetiştirebilmesi için sefere çıkmalıdır. Bu anlayışı ile Dede İbn Rüşd, adeta Hz. Peygamber'in şu hadisine işaret etmektedir.

الكلمة الحكيمة ضالة المؤمن أين وجدها أخذها

"Güzel söz, mü'minin kaybolmuş malıdır. Onu nerede bulursa alır."²³

Seyahat etmek ilk hicri asırlarda bir gelenek hem de fikir alış-verişinde bulunmak için bir yoldu.²⁴ Dede İbn Rüşd ve diğer İslâm bilginlerinin seyahati tavsiye ettiği öğrenciler bugünün tabiri ile yüksek öğrenimini tamamlamış kişilerdir.²⁵ Buradaki ilmi seyahatten maksat sadece bilgi edinmek, öğrenmek değil, aynı zamanda bilgi vermek, haberdar etmek yani bir nevi ilmi kongrelere iştirak etmektir.

Yine Dede İbn Rüşd'e göre öğrenci branşını kendi kendine seçmemelidir. Öğrenci bu işi hocasına bırakmalıdır. Zira hocasının onun hakkında bir tecrübesi ve kanaati vardır. Öğrencinin tabiatına en uygun ve yatkın olanı en iyi hocası bilir.²⁶

Yine Zernücinin (ö. 591/1194) bize anlattığına göre, Muhammed b. İsmail Buhâriye, hocası Muhammed b. Hasan: "Sen git Hadis öğren" demişti. Çünkü: Hocası hadis öğrenmenin Buhari'nin tabiatına daha uygun olduğunu anlamıştı. Buhari'de hadis ilmi üzerinde çalışmış ve bu sahada büyük otorite olmuştu."²⁷

Öğrencilerin de eğitim esasında dikkat edecekleri önemli bir husus vardır. O da, kafalarının almayacağını sormamalarıdır.²⁸ Bu hususa Cenab-ı Mevlâ Kur'an-ı Kerim'de ışık tutmuştur.

يا ايها الذين امنوا لا تستلوا عن اشياء إن تبد لكم تسؤكم و إن تستلوا عنها حتى ينزل القرآن تبد لكم عفا الله عنها والله غفور حلیم

"Ey İman Edenler! Öyle şeylerden Peygambere sormayın ki, size açıklanırsa fezanıza gidecektir. Halbuki Kur'an indirilirken sorarsanız onlar size açılır, meydana çıkar. Allah, şimdiye kadarki sorularınızı bağışladı." (Maide, 5/101)

²² Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 232, 432, bk. İbn Haldun, Mukaddime, thk. Abdülvahid Vafi, Mısır, 1981, s. 1255, H. Fikret KANAD, Pedagoji Tarihi, İstanbul, 1963, I, 236.

²³ Tirmizi, İlim, 19; İbn Mâce, Zühd, 15.

²⁴ Ahmed Çelebi, İslâmda Eğitim Öğretim Tarihi, trc. Ali Yardım, İstanbul, 1983, s. 326-336; ez-Zernüci, Ta'limu'l-Müteallim, İstanbul, 1323, s. 15, İbn Haldun, a.g.e., III, 1033, 1045; İbn Cemâ'a, a.g.e. 95, 115.

²⁵ Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 232, 432.

²⁶ ez-Zernüci, a.g.e., s. 14, bk. Beyza BILGİN, İslâmda Çocuk, Ankara, 1987, s. 126-128.

²⁷ ez-Zernüci, a.g.e., s. 12

²⁸ bk. Bayraklı, a.g.e. s. 149.

Bize göre Dede İbn Rüşd, diğer İslâm bilgini gibi hocasını seçebilme hürriyetini öğrencinin tabii hakkı olarak görmekte modern düşünmektedir. Günümüzdeki branşlaşma çalışmaları ve öğrencileri başarılı olabilecekleri alanlara yönlendirme faaliyetlerinin her geçen gün daha da yaygınlaşması onu te'vid etmektedir.

c) İna-yet Görmeli

Dede İbn Rüşd'e göre öğrenci inâ-yet görmelidir. Ona göre öğrenci Allah'ın ve öğreticinin yardımını görebilmesi öğrencinin azami derecede uyacağı bazı hususlara bağlıdır. Bunlar da müteakiben göreceğimiz "devam, araştırma, gayret ve sabır"dır.²⁹

d) Devamlı Olmalıdır

Müellifimiz öğrencinin ilim tahsilinde başarılı olabilmesini derse devama bağlamaktadır. Şayet öğrenci düzenli şekilde derse devam ederse başarıya ulaşması kaçınılmaz olur. O'na göre devam grafisinde istikrar söz konusudur.³⁰ O, devam sürecinin grafikte iniş-çıkışlar seyretmesinin başarısızlığı da beraberinde getireceğinden endişe etmekte ve ilim tahsiline kendini adanmış öğrencileri uyarmaktadır.

e) Araştırma Yapmalıdır

Dede İbn Rüşd, günümüz modern pedagojisinin teşvik ve tavsiye ettiği "araştırma yapmak" prensibini öğrenciler için bundan asırlar önce gerekli görmüştür. O'na göre her öğrenci gücü nisbetinde araştırmaya teşvik edilmelidir.³¹

Önemi günden güne daha da artan "araştırma" yapmak prensibini Dede İbn Rüşd, ilmin ilerlemesi, öğrencinin zihni inkişâfı, bilginin kalıcılığı ve güvenilirliği için şart koşmaktadır.

f) Gayretli Olmalıdır

Dede İbn Rüşd, eğitim-öğretim faaliyetinden iyi netice alabilmenin şartlarından birisinin de "öğrencinin gayreti" olduğunu söyler. Öğrencinin gayreti olmadan öğretimin kalitesinin düşeceğini söyleyen Dede İbn Rüşd, öğrencileri uyarmakta, öğrencilerini gayretli kişilerden tercih etmelerini söylemektedir. O'na göre öğrenci gayretli olmalıdır. Zira, onun öğrenme gayreti, derslere hazır gelmesi, ödevlerini yapması, dikkatli davranması öğreticinin öğretme şevkini artırıcı bir unsurdur.³²

O halde bu durum, öğrenciyi olduğu kadar öğretmeni de çalışmaya teşvik eder, arzu ve istekli davranmaya yöneltir.

29 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

30 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

31 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

32 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

g) Sabırlı Olmalıdır

Dede İbn Rüşd'e göre, öğretim faaliyetinde öğrenci sabırlı olmalıdır. Öğrenci, öğretim esnasında "şartlar ne olursa olsun" prensibini unutmadan problemlere göğüs gerebilmelidir. Gerek devam hususunda, gerekse ilim tahsili için sefere çıktığında araştırma yapmak için karşılaşılabilecek sorunları normal karşılayabilmelidir. Ancak bu surette Allah'ın ve öğretmenin yardımını görebilir.³³

Dede İbn Rüşd, öğrencinin sahip olması gereken bu hususları sayarken kendinden önce Said b. Müseyyeb, İmam Malik, İbn Hürmüz, İbn Kasım, İbn Sahnun'un ilim öğrenmek ve bunun için yaptıkları yolculuklardaki meşakkatlerinden bahseder.³⁴

D) ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ MÜNASEBETLERİ

Dede İbn Rüşd, öğreticilerin hiçbir şeyi saklamadan insanlara öğretmesi gerektiğini âyetlerle delil getirerek söylüyor. Bunu da Âl-i İmran suresinin 187. âyeti ile te'yd ediyor.

وإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ

"Allah kendilerine kitab verilenlerden "onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız; O'nu gizlemeyeceksiniz." diyerek söz almıştı."

Ders yaptığınız hususların başkalarına anlatılmamasının Allah'ın ve bütün la'net edicilerin la'netine sebep teşkil edeceğini belirtmektedir. Bir milletin yok olacağını ilmi saklamalarından kaynaklanacağını Bakara suresinin 159. âyetini delil getirerek söyler.³⁵

"Biz kitapta açıkça belirttikten sonra indirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti gizleyenler varya, işte onlara hem Allah la'net eder, hemde bütün lanet ediciler la'net ederler."

Dede İbn Rüşd bu âyeti yorumlayan Hz. Peygamber'in (بلغوني ولو آية) "Benden bir âyet dahi olsa başkalarına anlatınız"³⁶ (الا يبلغ الشاهد الغائب) "Dikkat ediniz! Burada olan burada olmayana (öğrendiklerini) öğretsin"³⁷ hadisleri ile sadece öğretmen-öğrenci arasındaki öğretime değil, öğrenciler arasındaki hakiki öğretime dikkat çekiyor.³⁸

Dede İbn Rüşd'e göre eğitimde öğretmen-öğrenci münasebeti büyük önem arz etmektedir. Öyle ki, eğitimde başarılı olabilmek için bir eğitimciye ihtiyaç duy-

33 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

34 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

35 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 43-44.

36 Tirmizi, İlim, 13; Dârimi, Mukaddime, 46; Müsned, II, 159, 202, 204.

37 Buhari, İlim, 9, 10, 37, Hac, 132, Edâhi, 5, Megâzi, 51, Fiten, 7, Tevhid, 24; Müslim, Hac, 446, Kasâme, 29, 30; Tirmizi, Hac, 1; Nesâi, Hac, III; İbn Mâce, Mukaddime, 18; Dârimi, Menâsik, 72, Müsned, IV, 31, 32, V, 4, 37, 39, 45, 49, 366, 411, VI, 385, 456.

38 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 44.

mak kaçınılmazdır. Mutlaka bir eğitimci örnek alınmalıdır. Eğitimcinin eğitiminden geçmelidir. O'na göre eğitimciye ihtiyaç duyulması kadar eğitimde sabırda o derecede önemlidir.

أخلق بذى الصبر أن يحظى بحاجته - ومد من الترع للابواب أن يلجا

"İhtiyacını karşılayan sabırlı kişinin ahlâkı nede güzeldir. Ve kapıları çalmaya devam eden kişi mutlaka sonunda içeri girer."³⁹

Yani ilim tahsilinde bir "önder" edinilmeli, onun davranışları benimsenmelidir. Burada insanın sabırlı olması eğitimi, ihtiyaçlarını giderebilmeside öğretimi temsil etmektedir. Eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan şahsın bu faaliyetinde ısrara da dikkat etmeyi ihmal etmemelidir. "Devamlı surette kapıları çalarak aşındıran kişinin nasıl ki içeri girebilmesi mümkünse, o da (talebe), ilim tahsilinin problemlerine göğüs germesiyle sonunda hedefine ulaşacaktır.

Bize göre, ilim tahsilinde meşakkat mutlaka var olacağı gerçeği unutulmamalıdır. Dede İbn Rüşd'de buna işaret etmektedir. Bu da fıtrat kanunu ile uyuşmaktadır. Şayet eğitim olgusu kolay olsa idi, herkesin "ilim adamı" olabileceği gerçeği ortaya çıkmış olurdu. Bu da, herkesin ilimle meşgul olması gerçeğini beraberinde getirirdi ki, hayat o zaman da otomatikmen felç olurdu.

Filozof İbn Rüşd'e göre, öğrenci hocasının öğrettiklerini kabul etmek ve benimsemek zorundadır. Hocasının öğrettiği bilgiler hususunda düşünmemeli, tereddüt etmeden hocasının açtığı yolda ilerlemelidir. Öğrenci, hocanın doğru olarak öğrettiğini kabul ederken O'nun "yanlıştır" dediğini de tereddüt etmeden yanlış olarak kabul etmeli, bu hususta görüş belirtmemelidir. Zira hocası mutlaka ondan çok daha iyi bilmektedir.⁴⁰

Bize göre bu görüş, hür düşünceye ters düşmektedir. Öğrenci öğretmenin öğrettiklerini körü körüne kabul etmemelidir. Öğrenci yeri geldiğinde öğretmenini aşmalı, aşmak için de onu kritize edebilmelidir. Zira kritiksiz öğretim ileriye yönelik ve yenilikçi olamaz.

E- HALK EĞİTİMİ (Yaygın EĞİTİM)

Dede İbn Rüşd, ilim adamlarının başka bir ifade ile eğitimcilerin halka inmesini, meselelerini halka anlatmalarını önermektedir. O'na göre halkta eğitim programları içerisine dahil edilmeli, eğitim faaliyetinden tecrid edilmemelidir. O, bilginin sadece okullarda tahsil edilmeyeceğini ve halk eğitiminin yapılması gerektiğini söylemektedir.

Yaklaşık olarak 9 asır önce yaşayan Dede İbn Rüşd'ün yaygın eğitime dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Onun için ilim adamlarının sokaklarda ve pazarlarda

³⁹ Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 45.

⁴⁰ İbn Rüşd, a.g.e., s. 11.

halkla, halk seviyesinde ilişkiler kurarak onlara bazı bilgiler vermeleri konusunda Kur'an-ı Kerim'den deliller getirmektedir. Bu hususta Furkan suresinin 7 ve 20. âyetlerini zikreden Dede İbn Rüşd, ne kadar çağdaş düşündüğünü bize göstermektedir.⁴¹

وقالوا مال هذا الرسول يأكل الطعام ويمشى في الأسواق ط لولا انزل اليه ملك فيكون معه نذيرا

"Onlar (bir de) şöyle derler: Bu ne biçim Peygamber ki, (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona, kendisiyle birlikte uyarıcı olarak bulunan bir melek indirilmeli değil miydi?"

وما ارسلنا قبلك من المرسلين الا انهم لياكلون الطعام ويمشون في الأسواق ط وجعلنا بعضكم لبعض فتنة ط اتبصرون ع و ما كان ربك بصيرا

"(Rasulüm) senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlerde, şüphe yok ki, istisnasız yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. (Ey İnsanlar!) sizin bir kısmınız diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rab-bim herşeyi hakkıyla görmektedir."

Bu âyetlerin yorumunda müfessir Kurtubî (ö. 671/1272) şu yorumu yapmaktadır.

"İnsanın ticaret veya işesi için pazarlarda yer alması, yahutta insanların arasına katılması normal bir durumdur. Hatta gereklidir de. Rasûlüllah ihtiyacı için halkı Allah'ın emirleri ve dâveti ile haberdar etmek için halk arasına girerdi. Pazarlarda kabilelerle görüşür, onlarla sohbet ederdi. Bununla da Allah'ın onları İslâm'a döndüreceğini umardı."⁴²

Müellifimiz Dede İbn Rüşd, ilim adamlarının halkı ihmal etmemesi, onlarla birlikte olması, onlara örnek olmasına, böylece halka kalıcı bilgiler vermenin gereğine ve bunun önemine işaret ettiği anlaşılmaktadır. O bu anlayışı ile bizzat Hz. Peygamber'in tatbikatına uymakta ve "ilim adamı pek dışarı çıkmamalı, fazla görülmemeli" diyenlerin yanlış düşündüklerini söyleyerek, kendisinin çağdaş düşündüğünü ortaya koymaktadır. Böylece o, örgün eğitimin yanında yaygın eğitime de önem verilmesini belirtmektedir.⁴³

Dede İbn Rüşde göre öğretimin önemi, mahiyeti, öğretmen ve öğrencide bulunması gereken vasıflar, öğretmen-öğrenci münasebetleri ve Halk eğitimini inceledik. Yerine göre onun bu konulardaki anlayışları üzerinde değerlendirmeler yaptık. Şimdi de tezimizin ikinci bölümüne başlayabiliriz.

41 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 489; bk. İbn Cemâ'a, a.g.e., s. 163.

42 Ebu Abdillâh Muhammed b. Ensar el-Kurtubî, el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'an, XIII, 5, 14.

43 bk. Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 489, ayrıca bk. Amiran Kurtkan Bilgeseven, Eğitim Sosyolojisi, İstanbul, 1987, s. 64-66.

BÖLÜM II

DEĞERLER

Dede İbn Rüşd, eğitim faaliyetinin dayanacağı bazı değerlerden bahseder. Eğitim faaliyetinin baş ve temel unsuru olan öğreticilerin bu değerlere sahip olmalarını da zaruri olarak görür. O, ilim adamlarının bilgin, amel sahibi ve güzel ahlâkla bezenmiş olmaları gerektiğini söyler.

Onun zikrettiği belli başlı değerler şunlardır:

A- BİLGİ

Dede İbn Rüşd, bilgiyi en büyük değerlerden biri olarak kabul etmektedir. Ona göre, bilgi bir nurdur ve kaynağında Allah vardır. Bilgi ondan peygamberlerin kalbine taşar. Oradan yazıya dökülür. Oradan da âlimlerin kalbine intikal eder.¹ Böylece ilim adamlarının yaptığı araştırmalardan meydana gelen buluşların ilhama dayandığı ve O'nun kaynağında da Allah'ın olduğu ortaya çıkıyor.

Dede İbn Rüşd, fikirleri nakletmeye "bilgi" dememektedir. Başkalarının fikirlerini kafada taşımaya da "ilim" dememektedir. O'na göre ilim, ya da "bilgi"yi Allah'ın kalbe koyduğu bir nur olarak kabul etmek gerekir. Bu nûr'da "Kainatın sırlarını" (المعاني) çözmek ve sosyal ilişkilerin dayandığı hukuki kanunları tesbit etmektir. Diğer bir ifade ile âlim, kafasındaki bilgileri bir araya getirip, onlardan yeni yeni ve daha derin düşünceler üretmelidir. Dede İbn Rüşd bilgi'yi "kalbtteki bir nûr" olarak tanımlamasını şöyle izah etmektedir: Bilindiği gibi güneş karanlıkları aydınlatan bir gezegendir. Bilgi de insanın cehalet karanlıklarını aydınlatan bir olgudur. Böylece "bilgi"nin cehâleti yok eden bir olgu olduğunu güneşe benzetip burada "nûr" adını vermekle izah etmek mümkündür. Dede İbn Rüşd, zihnindeki bilgilerden yeni sonuçlar elde edemiyen kişiyi merkebe benzetmektedir. Bu benzetmesinde Cuma Suresinin beşinci âyetinin desteğine sahiptir. Hatta aynı kavramları kullanmaktadır.²

مثل الذين حملوا الوريثة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل اسفارا ينس مثل القوم الذين كذبوا بايات الله و الله لا يهدي القوم الظالمين

"Kendilerine Tevrat yükletilen ve sonra onu, taşımayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür. Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez."

1 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 49-50.

2 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 294.

Dede İbn Rüşd, daha önce işâret ettiğimiz görüşüne bazı âyet ve hadisleri delil olarak göstermektedir.

و من يزت الحكمة فقد اوتى خيرا كثيرا

"Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır ve üstünlük verilmiştir." (Bakara, 1/269)

فنهناها سليمان؛ وكلا اتينا حكما و علما

"Böylece bunu Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların herbirine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik." (Enbiyâ, 21/79)

من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين

"Allah kendisinde hayır murat ettiği kişiyi dinde fakih kılar."³

Allah Teâla bir kimseyi değerlendirirse onu dinde fakih kılar. Burada insanın dini konularda derinlemesine fikir beyan edecek ve o hükümler üzerine sentez yapabilecek seviyeye gelmesi en büyük sıfat olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Bakara suresinin 264. âyetini naklederek "Hikmet"in verildiği kişilere, çok büyük bir değer verildiğini ifade etmektedir.⁴

Dede İbn Rüşd, İmam Mâlik'e göre ise "Hikmet"in "Allah'ın dinde hüküm çıkartacak seviyeye ulaşmak" olduğunu nakletmektedir. Yine O'na göre Allah, anlayış kabiliyeti olanları medhetmiştir.

Enbiyâ suresinde geçen "Böylece bunu Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların herbirine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik." (Enbiya, 21/79) esası ise, anlayış ve sentez kabiliyeti olduğunu göstermiştir.⁵

Müellifimiz Dede İbn Rüşd, bilginin değerini bilen ve bilmeyen kişiler arasında da değerlendirmeler yapar.⁶ "Bilenle bilmeyen kişinin bir olamayacağı (Zümer, 99/9)" ilkesinden hareket ederek, bilen bir kişi ile bilmeyen bir kişiyi mukayese eden İmam Malîk'in fikrini açıklarken şöyle bir yorum getirir:⁷

Siyâset ve diğer meselelerde ilim ya da bilginin oynadığı rol önem arzetymekte ve Peygamberimizin şu hadisi de bu anlayışımıza ışık tutmaktadır:

إن الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزعه من التراب. و لكن يقبض بقبض العلماء. حتى إذا لم يبق عالم إتخذ الناس رؤسا جهالا فأنفروا بغير

علم فضلوا و أضلوا.

"Allah bilgiyi (ilmi) kalplerden söküp almaz. Fakat O'nu, âlimleri almakla orta-

3 Buhari, İlim, 15, İ'tisam, 15; Müslim İmâre, 175, Zekât, 98, 100; Tirmizî, Edeb, 1; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimi, Mukaddime, 24, Rükak, 1; Muvatta, Kader, 8; Müsned, I, 306, II, 234, IV, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101.

4 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 294.

5 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 294.

6 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 393.

7 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 415.

dan kaldırır. Bilgin kişiler kalmayınca, insanlar, câhil kişileri önder edinirler. Onlarda bilmeden fetva verirler. Kendileri saptıkları gibi halkı da sapıtırlar.⁸

Bilgiyi taşıyan bir kimse eğer onun değerini vermez ya da, işlevini yapmaya mücadele etmez ise, insanlar O'nun görüşlerini anlatacak ve değerini düşüreceklerdir. İşte bu kişi, bütün ibadetlerinin gereğini yerine getirirse bile günahkâr olacağından korkulur.⁹

Böylece Dede İbn Rüşd, bilginin kişi ve toplum için ne kadar gerekli olduğuna dikkat çekmiş ve O'nun değerini ortaya koymuş olmaktadır. Bilgisiz insanların sapıtacağını, doğru tercih yapamayacaklarını ve neticede toplumun; eğitim ve siyâset açısından yürümesini, kötü yolda kullanacaklarını savunan Dede İbn Rüşd, naklettiği bu hadisle Hac Suresinin 3 ve 8. âyetlerine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

و من الناس من يجادل في الله بغير علم و يتبع كل شيطان مرید

"İnsanlardan bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır."

و من الناس من يجادل في الله بغير علم و لا هدى و لا كتاب منير

"İnsanlardan bazıları bir bilgisi, yahut bir rehberi, veya (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde sırf, Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek (kibir ve azamet içinde) Allah hakkında tartışmaya kalkar."

Müfessir Süleyman ATEŞ bu âyetlerin yorumunda bilgisiz ve delilsiz Allah hakkında mücadelede bulunanların "inatçı ve müfteri kişiler" olduğunu söyleyerek, reislerinin de Nadr b. el-Hâris, olduğunu belirtmektedir. O, Hac suresinin 3. âyeti o ve benzerleri hakkında nâzil olduğunu ifade etmektedir.¹⁰

Dede İbn Rüşd'ün ışık tuttuğuna göre anladığımız odur ki bilgi; sapıklığa engel olan, insanı aldatmaktan koruyan bir nur, toplumun değerlerinin, ahlâkının ve tüm sisteminin üzerine oturduğu bir temeldir. Bilgin de kendinden önceki bilgilerin fikirlerini sadece zihninde tutan değil, bunlardan mukayese yaparak daha zarif neticelere varan kişidir.¹¹

B- AMEL

Dede İbn Rüşd'e göre "Amel"de en önemli değerlerden biridir. O'na göre bilgi'nin bir değer ifade edebilmesi ancak amel sayesinde mümkündür. O, amelsiz bilgiyi çok değersiz olarak görür. İlim adamı da, daha öncede geçtiği gibi "bilgisi

8 Buhari, İlim, 34; Müslim, İlim, 13, 14; Tirmizi, İlim, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 8; Dârimi, Mukaddime, 26; Müsned, II, 162, 190, 203.

9 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 415.

10 Süleyman ATEŞ, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1990, VI, 7, 10-11.

11 ez-Zernüci, a.g.e., s. 20.

ile amel eden, onu başkalarına öğretene" kişidir. Bildiğini başkalarına öğretmeyen kişiye "cahil" sıfatı bile çok görülmelidir. O bu görüşünü bize şu misalle sunmaktadır:

Abdullah b. Selâm, Ka'b el-Ahbar'a "İlim adamının kim olduğunu" sorar ve "ilmi ile amel edendir" cevabını alır. Aynı kişiye, "İnsanların kalplerinden ilmi söküp alanın ne olduğunu" sorunca da, "dünya tutkusu" (الطمع) cevabını alır.

Bu görüşü tahlil eden Dede İbn Rüşd, önce doğru olduğunu söyler. Daha sonra da doğruluğunu ispat için der ki:

"İlmi ile amel etmeyen kişi bilgisinden istifade edemez. Bu da O'nun aleyhine olur. Gerçekte kendisine ilim ehli denemez. Zira o, cahilin mertebesinden de aşağıdadır. Ona "cahil" diyerek onu cahiller sınıfına dahil etmek; cahillere hakaret olur."¹²

Dede İbn Rüşd, Abdullah b. Selâm'ın "kalplerinden ilmi söküp alan şeyin ne olduğu" sorusunu şu manada yorumlamaktadır. Bilginin kullanılmasını yâni uygulamasını terketmek, faydasını insanların kalplerinden uzaklaştırır. Dünya tutkusu olan kişilerin kalplerine bilgi fayda vermez. Sadece bilgi amele dönüştüğünde yani kullanıldığında fayda verir.

Gerek Ka'b ve gerece O'nun görüşlerini yorumlayan Dede İbn Rüşd, bu izahlarını Kur'an-ı Kerim'e dayandırmaktadırlar. Başka bir ifade ile bazı âyetlere telmihte bulunmaktadırlar. Yüce Allah Saf suresinin 3. âyetinde:

يا ايها الذين امنوا لم تقولون ما لا تفعلون

"Ey iman edenler! Neden yapmadıklarınızı söylersiniz." buyurarak tatbik edilmeyen şeylerin söylenmesini büyük bir hata olarak görmektedir.

Bakara suresinin 44. âyetinde ise:

أتأمرون الناس بالبر وتنسون انفسكم وانتم تتلون الكتاب أفلا تعقلون

"(Ey bilginler!) sizler Kitab'ı (Tevratı) okuyup gerçekleri bildiğiniz halde, insanlara iyiliği emrediyor, kendinizi unutup musunuz? Aklınızı çalıştırmıyor musunuz?" buyurarak insanlara uygulamalarını emredip, kendisi tatbiki unutanları akılsızlıkla itham etmektedir. Âyetteki, (وانتم تتلون الكتاب) ifadesi kitabı okuyup bilgiyi elde ettiğimiz halde O'nu kendisi uygulamayan insan tipi olmamayı emretmektedir.

Dede İbn Rüşd'e göre bilgi önce insana kendini hatırlatmalı ve insanda O'nu tatbik etmelidir.¹³

Eğitimcimiz "bildiğini tatbik etmiyen" ve "başkalarına öğretmeyen" çevresine

12 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 104.

13 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 103-104, 571.

faydalı olmayan "ilim adamlarını mânevi açıdan da ikaz etmekte, âkıbetlerine dikkat çekmekte ve onları uyarmaktadır. O'nun bu mevzuda misâl verdiği şu hadiste enteresandır. ¹⁴

من سئل عن علم يعلمه فكتمه ألجمه الله يوم القيامة بلجام من نار

"Kim bildiği bir husus kendine sorulurda onu gizler, cevap vermez (bilmiyorum der)se, Allah ona kıyamet gününde cehennem elbiselerinden birisini giydirir." ¹⁵

Dede İbn Rüşd bize göre bu açıklamaları ile bilginlerin toplumun aydınlatılması için görevleri olduğunu, kendilerini bu görevden soyutlamıyacaklarına işaret ediyor. Çünkü O'na göre, ilim adamları savaşa iştirak etmekten bile Allah tarafından muaf tutulmuşlardır. ¹⁶ O halde bilginler toplumun aydınlatılması için pek çok görevden muaf tutulmuşlardır. Öyle ise görevlerini yerine getirmelidirler. O'na göre bildiği ile amel etmek, bir manada bilgisini başkalarına da öğretmektir. Hiç bir şey onları bu görevden alıkoymamalıdır. Çünkü O'na göre bu tür kişiler sevimsiz kişilerdir.

C- BİLGİ VE AMEL AÇISINDAN İNSAN GRUPLARI

Dede İbn Rüşd, "bilgi ve amel" kavramları üzerinde durduktan sonra "bilgi ve amel" açısından insanların farklılık arzettiklerini söylemektedir. O bu görüşünü önce İmam Mâlikten rivayet ettiği şu görüşe dayandırmaktadır. İmam Malik'e göre bu mertebeler şöyledir:

1- Bildiği ile amel eden ve onu başkalarına öğreten ilim adamları. Bu grubu "Allah'tan gerçek manada korkanlar" diye vasıflandıran İmam Malik Kur'an'dan şu âyetle bunların Allah tarafından vasıflandırıldıklarını söylemektedir.

أنا يخشى الله من عباده العلماء

"Allah'dan gerçek manada sakınanlar âlimlerdir." (Fâtır, 35/28)

2- İlmî ile amel eden ancak onu başkasına öğretmeyenler. İmam Mâlik bu grubun Allah tarafından sevimsiz olarak vasıflandırıldıklarını belirtmektedir. ¹⁷

3- İlmîni başkalarına öğreten, onlardan bu ilmin gerektirdiği şekilde tatbik edilmesini isteyen, ancak kendisi bildiği ile amel etmeyen ilim adamları. İmam Mâlik bu grubun da Kur'an'da şu ayetle durumlarının izah edildiğine işaret eder:

14 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 585.

15 İbn Mâce, Mukaddime, 24; Ebu Davud, İlim, 9; Tirmizi, İlim, 3; Müsned, I, 431, II, 296, 305, 344, 353, 495; Müsned, II, 499, 508 (علماً يعلمه) Lâfzı ile.

16 a.g.e., I, 43. Dede İbn Rüşd bu konuya delil olarak Tevbe sûresinin 122. âyetini göstermektedir.

17 Dede İbn Rüşd bu gruba da Bakara sûresinin 159. âyetini misâl göstermektedir.

أأمرؤن الناس بالبر و تنسون انفسكم و انتم تتلون الكتاب أفلا تعقلون

"(Ey bilginler) Sizler Kitab'ı (Tevratı) okuyup gerçekleri bildiğiniz halde, insanlara iyiliği emrediyor, kendinizi unutuyor musunuz? (Aklınızı kullanmıyor musunuz?" (Bakara, 2/44) İmam Malik bu grubu Hristiyan ilim adamlarına benzetiyor. Zira onlar, insanlardan iyi hareket etmelerini isterler ancak kendileri buna uymazlardı. Bunları "akıllarını kullanamıyanlar" belki de "akılları çalışmayanlar" diye bizlere anlatmaktadır.

4- Bir şey bilmeyen, dolayısı ile de hiçbir şey yapamıyan, varlığı ile yokluğu belli olmayanlar. Bunları da Kur'andan şu âyeti misal vererek insanlardan aşağı mertebede olduklarını söylüyor. Hatta bize misal olarak gösterdiği âyete göre bunlar hayvanlardan da daha aşağıda olan kimselerdir.¹⁸ O'nun bize misâl olarak verdiği âyet şöyledir.

إن هم كالانعام بل هم اضلّ سبيلا

"Gerçekte onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar daha şaşkın haldedirler." (Furkan, 25/44)

Dede İbn Rüşd, İmam Mâlik'ten bu rivayeti bizlere sunduktan sonra kendi değerlendirmesine geçmektedir. O'na göre İmam Malik'in dört grupta mütalaa ettiği ilim adamlarını iki sınıfa indirmek mümkündür. Yahutta burada iki sınıfı zikretmek kayda değerdir.

Dede İbn Rüşd, ilk olarak bildiğini uygulayan ancak onu başkalarına öğretmeyen, ilmi ile mezara giden, talebe yetiştirmeyen, eğitim ve öğretim diye bir derdi olmayan, ilmi bir eser dahi yazmayanları ele alarak bunların İmam Mâlik'in gösterdiği gibi Allah tarafından lanetlenmiş olduklarını¹⁹ anlatır.

Dede İbn Rüşd, bu tür ilim adamlarının Bakara suresinin 159. âyetinde işâret edilen Yahudi ilim adamları ve hahamlarına, hristiyan âlimlerine benzetererek, Allah ve bütün la'net ediciler tarafından la'net edilmiş olduklarını belirtmektedir. Zira Hristiyan ve Yahudi din adamları Hz. Peygamber'in son Peygamber olacağını bildikleri, bunu Tevrat ve İncil'de okudukları halde bunu inkâr etmişlerdi. İnananlara bu gerçeği anlatmamışlar, bilâkis onlardan gizlemişlerdi. Bu değerlendirme ile Dede İbn Rüşd, bize göre bildiğini gizleyip, gelecek nesillere öğretmeyip mezara taşıyan kişilerin işlemiş oldukları cinayeti, Allah'ın ilâhi kitabından bir emrini inkâr edip bunu insanlardan gizlemekten dolayı hâsıl olacak

18 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 571.

19 Bakara, 2/159.

vebâle eş değerde tutmaktadır. Bir eğitimci olarak bu enteresan değerlendirmeleri yapan Dede İbn Rüşd, yine Kur'andan şu âyetle beraber izahına devam etmektedir.²⁰

ان الذين يكتسبون ما انزل الله من الكتاب و يشعرون به ثمنا قليلا اولئك ما ياكلون في بطونهم الا النار و لا يكلمهم الله يوم القيامة و لا

يزكّيهم و لهم عذاب اليم

"Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi (âhir zaman peygamberinin vasıflarını) gizleyip onu az bir baha ile değişenler (onu maddi karşılık ile satanlar) varya, işte onların yiyip de, karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah ne onlarla konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için acıtıcı bir azap vardır." (Bakara, 2/174)

Bu âyetle beraber Dede İbn Rüşd, ilim adamlarına seslenerek bildiklerini başkalarına öğretmiyenlerin vebâlinin, Yahudi hahamlarının vebâline eş değerde olduğunu belirtmektedir. Zira onlar Peygamberimizin Tevrat'ta zikredilen vasıflarını gizlemişler ve yaptıkları bu kötü iş yetmiyormuş gibi bundan da maddi karşılık almışlardı. Dolayısı ile de bütûn lânetçilerin lanetini kazanmışlardı.

Bakara suresinden bir başka âyetle böyle kişilerin doğruluk ile sapıklığı, mağfiret ile azabı ayırt edemez durumda olduklarını, sapıklığı doğruluğa, azabı da mağfirete tercih edecek kadar gafil olduklarını, artık bunların tercih edebilme kabiliyetlerinin de kalmadığını belirtmektedir.²¹ Âyet şöyledir:

اولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى و العذاب بالمغفرة فما أبصرهم على النار.

"Onlar doğru yolu bırakıp sapıklığı, mağfirete bedel de azabı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar." (Bakara, 2/175)

Dede İbn Rüşd, ikinci olarakta "bildiğini tatbik eden, onu başkalarına öğretmeyen, sadece kendisine sorulduğunda cevap veren ilim adamı"nı ele almaktadır. Bu kişi de ona göre hattı zatında iyi, ancak etrafına yeterince faydası dokunmayan kişidir. Adeta tadı hoş, kokusu olmayan meyve gibidir. O bu görüşünü Hz. Pegyamberden bir hadis naklederek delillendirmektedir.

مثل الذين يقرأ القرآن و يعمل به كالاترجة طعمها طيب و ريحها طيب. و المؤمن الذين لا يقرأ القرآن و يعمل به كالثمرة طعمها طيب و لا ریح لها. و مثل الفاجر الذي يقرأ القرآن و لا يعمل به كمثل الريحانة ريحها

طيب و طعمها مرّ. و مثل الفاجر الذي لا يقرأ القرآن كمثل الخنظلة طعمها مر و لا ریح لها

"Kur'an'ı okuyan ve onunla amel eden turunç gibidir. Tadı da, kokusu da hoştur. Kur'an'ı okumayıp onunla amel eden mü'min hurma gibidir. Tadı hoş, kokusu yoktur. Kur'an'ı okuyup O'nunla amel etmiyen fâcir, fesleyen gibidir. Ko-

²⁰ Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 272. Müellifimiz âyeti (سائلا) kelimeleri ile bitirmiştir. Biz konuyu daha vâzih hale getirebilmek için âyetin tamamını aldık.

²¹ Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 572.

kusu hoş, tadı ise acıdır. Kur'an'ı okumayıp O'nunla amel etmeyen fâcirde, Ebu Cehil karpuzu gibidir. Tadı acı ve kousu da yoktur."²²

Sadece kendisine sorulan sorulara cevap veren kişiyi bu hadisle bize anlatan Dede İbn Rüşd, bize göre ilmini beraberinde getiren kişinin Ebû Cehil karpuzu gibi hoş olmayan, etrafına tad saçmayan, ilmi ile çevresini güzelleştirmeyen sevimsiz kimsedir. Bu kişiler lânete de müstehak olmuşlardır. Demek ki, ilmi ile etrafına faydalı olmayan kişi cinayetlerin en büyüğünü işleyen bir katil gibidir.²³ Yine Dede İbn Rüşd, bu açıklamalarıyla bize göre isabet etmekte, ilim adamının toplumların aydınlanması, gelişmesi ve ilerlemesindeki rolüne işaret etmektedir. Günümüzdeki ileri seviyedeki ve geri kalmış toplumlara baktığımızda O'nun fikirlerinin ne kadar kayda değer olduğunu görür ve onlara iştirak etmemenin mümkün olmadığını anlayabiliriz.

D- BİLGİ-AMEL İLİŞKİSİ

Dede İbn Rüşd'e göre amel ile bilgi arasında ilişki vardır. Bu ilişki kaçınılmazdır. O, bu hususta Hz. peygamberden bir hadis naklederek öğretim ile amel, amel ile bilgi arasında ilişkiler kurmaya çalışır. Bu konuda o, öğretimden bilgiye, bilgiden amele geçilmesinin zaruretini dile getirir. Bir bakıma O'nun anlayışında öğretimin ürünü bilgi, bilginin ürünüde aksiyon (amel)dur. Amelsiz bilginin ne denli boş olacağını ancak hadislerle dile getirerek kendi tavrını ortaya koymaya çalışır.²⁴

مثل الفاجر الذي يقرأ القرآن ولا يعمل كمثل الريحانة ريحها طيب و طعمها مر. و مثل الفاجر الذي لا يقرأ

القرآن كمثل الحنظلة طعمها مر و لا ريح لها

"Kur'an'ı okuyup O'nunla amel etmeyen fâcir, fesleyen gibidir. Kokusu hoş, tadı ise acıdır. Kur'an'ı okumayıp O'nunla amel etmeyen fâcir'de, Ebu Cehil Karpuzu gibidir. Tadı acı ve kokusuda yoktur."²⁵

Dede İbn Rüşd, bu görüşüyle bilginin amel hâline dönüşmesinin gerektiğini belirtir. Bilgisini amel haline getirmeyen ilim adamı ona göre hoş olmayan, tatsız, etrafına katkısı olmayan kimsedir. Böyle kimseler Peygamberimizin zikrettiğimiz hadiste bizlere anlattığı gibi "Fesleyen" yahutta "Ebu Cehil Karpuzu" gibi sevimsiz, iğrenilen kişilerdir. Zira onlar, bilgilerini amel haline dönüştürmemekle etraflarını zehirlemektedirler. Yine O'na göre bilginin amel haline dönüştürülmesinin bir boyutu da "bilmediğini başkalarına da öğretmek"dir.

Bilgi ve pratik ilişkisi arasında uygunluk esastır. Bir başka ifade ile "telkin

22 Buhari, Salâtü'l-Müsafirîn, 243, 343; Ebu Davud, Edeb, 19; Neseî, İman, 32; Müsned, IV, 397, 404; Dârimi, Fadailü'l-Kur'an, 8.

23 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 571-572.

24 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 49-50.

25 Buhari, Salâtü'l-Müsafirîn, 243, 343; Ebu Davud, Edeb, 19; Neseî, İman, 32; Dârimi, Fadailü'l-Kur'an, 8; Müsned, IV, 397, 404.

edenin sözü ile davranışı arasında uygunluk" yoksa o iyi bir örnek olamaz. Hatta bu kişi tehlike de arzeder. Eğitiminin etkili olabilmesi için söz-davranış arasında köprünün kurulması şarttır. Sözden ziyâde davranışlar etkilidir.²⁶

Mevlâna da söz-davranış uygunluğunu şöyle bir hikâye ile anlatır:

"Seyyid Burhan konuştuğu sırada biri geldi ve falandan senin methini duydum" dedi. O, bakalım nasıl bir kimsedir? Beni tanıyıp övebilecek bir halde midir? Beni eğer sözlerimle tanımışsa tanımamış demektir; çünkü bu ses, bu ağız, bu dudak kalıcı değildir. Bunların hepsi arazdır. Yok eğer işlerimle tanımışsa yine böyledir. Fakat benim zatımı tanımışsa işte o zaman beni övebilir ve övmenin bana ait olduğunu bilirim."²⁷

Söz-davranış ilişkisine değinen Gazali ile Dede İbn Rüşd'ün aynı görüşleri paylaştıkları görülür.

"Eğitimci süs yapan, öğrenci ise nakış yeridir. Nakış olmadan süs yapılamaz. Diğer bir ifade ile hoca ağaç, talebe ise gölge gibidir. Ağaç, eğri olunca gölge doğru çıkar mı?"²⁸

Dede İbn Rüşd'e göre bilgi ile davranış arasında kopmayan bir bağ bulunmalı, davranışları bilgi yönetmelidir. Zira, milletlerin kurtuluşu, bilginlerin bilgileri doğrultusunda amel etmelerine bağlıdır. İslâm Eğitiminde de örnek olacak kişide, bilgi-davranış uygunluğu aranmalıdır. Bilgi uygulanmayınca meyvesini vermeyecektir. O, bu görüşleri ile beraber Peygamberimizin şu hadisinden ilham aldığı anlaşılmaktadır.

تعلموا تعلموا فاذا علمتم فاعملوا

"Öğreniniz. Öğreniniz. Öğrenince de uygulayınız."²⁹

Söz-davranış uygunluğu içerisinde bulunmayan ilim adamlarını yeren Dede İbn Rüşd, Hz. İsa'nın şu sözlerini bize hatırlatmaktadır:

"Fena âlim, suyun dışındaki taşa benzer, kendisi suyu içmediği gibi, bahçelere de suyun akmasına mani olur. Yine kötü bilgin, pislik üzerinde biten ota benzer. Dışarı parlak, fakat içerisi pislik kokar. Yine fenâ âlim mezara benzer. Dışarıda çiçekli türbe, fakat içerisi kemiklerle doludur."³⁰

Bu açıklamaları ile Dede İbn Rüşd, bize göre bilgi ile amel arasındaki bağın kaçınılmaz olduğunu, amelsiz bilginin değersiz olduğunu anlatmaktadır. O aynı zamanda "bilgi"nin amel sâyesinde değer ifade edeceğini ve varlığını devam ettireceğini belirtmektedir.

26 Bayraklı, a.g.e., s. 163-164.

27 Mevlânâ, Fihi Mâfih, trc. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 1990. s. 27-28.

28 Gazâlî, İhya-ı Ulûmu'd-Din I, 98.

29 Dârimî, I, 103.

30 Gazâlî, a.g.e., I, 101.

E- BİLGİ-GÜZEL AHLÂK İLİŞKİSİ

Dede İbn Rüşd, bilgi ile güzel ahlâk arasında bir alâkanın olmasını ister. O'na göre tanınmış bilgînler güzel ahlakla bezenmiş olmalıdırlar.

Eğitimci Dede İbn Rüşd, İmam Mâlik'ten bir haber naklederek bunun geçmiş dönemlerde de böyle düşünöldüğüne dikkati çeker. İmam Mâlik, "güzel ahlakın" bilgiye elbise olduğunu, ondan mahrum kalınmaması gerektiğini" söylemektedir. İmam Mâlik, ilim adamlarının birbirlerine "güzel ahlâk ilmin elbisesidir (koruyucusudur), kendini ondan mahrum bırakma" diye tavsiyelerde bulduklarını da belirtmektedir.³¹

İmam Mâlik'in bu rivâyet ve görüşlerini değerlendiren Dede İbn Rüşd, bu görüşlere iştirak etmemenin mümkün olmadığını söyler. O'na göre, İmam Mâlik'in "güzel ahlâk ilmin libasıdır (koruyucusudur), eğer ilmini muhafaza etmek istiyorsan kendini ondan soyutlama" şeklindeki görüşüne hayran olmaktadır. O bunu "İmam Malik bu sözöyle güzel bir teşbihte (benzetmede) bulunmuştur"³² sözü ile dile getirmektedir.

Bize göre Dede İbn Rüşd, ilmin muhafaza edilebilmesinin yollarından birisinin de "güzel ahlâk" olduğunu söylemektedir. "Kendini güzel ahlâktan soyutlama" sözü ile buna işâret etmiş olsa gerektir.

Dede İbn Rüşd'ün ısrarla üzerinde durmuş olduğu bu cümlelerden anlıyoruz ki, bilgi kendisini "güzel ahlak" sayesinde dış etkilerden koruyabilir. İşte geçmiş âlimlerin bu anlayışını Dede İbn Rüşd, güzel bir benzetme, açık bir hikmet olarak kabul eder. İlmın tadını alan kimselerin güzel ahlâktan ayrılmamalarını tavsiye eder. Bu görüşöyle o, eğitimin ahlâki boyutunu gündeme getirmiştir.

Dede İbn Rüşd'ün "Bilgi-Güzel ahlâk İlişkisine" bakış tarzını da belirttikten sonra tezimizin üçüncü bölümüne geçebiliriz.

31 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 94.

32 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 94.

BÖLÜM III

EĞİTİM-ÖĞRETİMDE

METOD, PROGRAM VE GAYELER

A- METODLAR

Metod, (methode) Fransızca bir kelime olup, yol, yöntem, tarz, usûl gibi anlamlara gelir. Şimdiye kadar epeyce tarifleri yapılmış olup, biz saadettin Celal ANTEL'in yaptığı iki tane tarifi burada zikredeceğiz. O'na göre Metod; "herhangi bir iş görmek, bir teşebbüsü neticelendirmek için şuurlu bir surette seçilmiş olan yolların, vasıtaların heyeti mecmuasıdır. "Metod, "ilmi kolaylıkla ve emniyetle kazanmak için zekâya verilen bir istikamettir."¹

Eğitim-Öğretim'de eskiden beri bir takım metodlar kullanıldığı bilinmektedir. Bazıları günümüz modern eğitim-öğretim metodlarının temellerini teşkil ettiğini söyleyebileceğimiz ve Dede İbn Rüşd'ün üzerinde durduğu öğretim metodları üzerinde duracağız. O, öğretim faaliyeti için üç tane metod teklif eder.

- 1- Gözlem Metodu
- 2- Okuma, Dinleme ve Aktif Metod,
- 3- İsticvab (soru-cevap) Metodu

Eğitim faaliyeti içinde "Emr-i bi'l-Maruf ve Nehy-i ani'l-Münker Metodunu uygun görmektedir.

1- Gözlem Metodu

Dede İbn Rüşd'e göre öğretim'de en önemli metodlardan birisi "Gözlem Metodu"dur. O'na göre gözlem, olaylara dikkat etmek ve derinlemesine bir araştırma yapmaktır. Öğretimde öğrenciye bir soru sorulduğunda "bilmiyorum" demesi gerekir. Gözlem ve araştırma yapılmadan bir mesele hakkında görüş beyan edilmemelidir. Zira yeryüzünde gözlem yapmadan yöneltilen sorulara cevap verebilecek şahsiyetlerin sayısı azdır. O, bu düşüncesini "ilim bakımından cahil olanlar, bilenler yanında adet bakımından daha fazladır" görüşü ile belirtir. İlim adamlarının da şu âyeti hatırlarından çıkarmamalarını ister.

¹ Sadettin Celal ANTEL, Umumi Didaktik, İstanbul, 1952, s. 73. Metod için bk. Osman Pazarlı, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, İstanbul 1967, s. 227; Bayraklı, a.g.e., s. 190; Bayraktar, a.g.e., s. 325; Mustafa ÖCAL, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, Ankara, 1990, s. 227.

"Size ancak az bir bilgi verilmiştir." (Zira, 17/85)

O, ilim adamlarının "ilmi bir bakış ve tefekkürü" (رؤية) ve "ilmi bir araştırma" (تجرِبَة) yapmadan ilmi meselelerde görüş beyan etmemelerini önerir.²

Görüldüğü gibi Dede İbn Rüşd, modern öğretimde yer alan gözlem (رؤية) metodu asırlar önce müjdelemiştir. Gerek bir olay ve gerekse bir kişinin davranışı gözlenmeden değerlendirilmemelidir. Bu tip konularda gözlemsiz değer yargısı vermek insanı hataya götürür.

İlmi konularda tetkik yapmadan fikir beyan etmeyi ilim adamına ve öğreticiye yakıştıramayan Dede İbn Rüşd, araştırmacılığın önemine ve onun öğrencisinin hayatındaki başarısındaki rolüne dikkati çekmektedir.

Eğitimci Dede İbn Rüşd, bilmediğini "bilmiyorum" (لا أدري) demesini bilgin ve öğreticilerin en önemli metodu ve prensibi olarak görmektedir. Bilmediğine bilmiyorum demenin ilmin yarısı olduğunu unutmamalarını ister. (Darimi, 1, 63) Bunun önemini anlatırken, İbn Ömer'de bir olay nakleder. İbn Ömer'e bir soru sorulur. O da bilmiyorum" (لا علم لي) cevabını verir. Muhatabı, "sen bilmezsen kim bilir? Sen hem de Rasûlüllah'ın sahabelerinden birisi deyl misin?" deyince İbn Ömer, Hz. Ebubekir'den bir olay nakleder ve şöyle der:

"Bilmediğin bir şeyi, Allah hakkında söylersem beni hangi toprak üstünde taşır ve beni hangi gökler gölgelendirir?"³

Dikkat edilirse Hz. Ebubekir Kur'an-ı Kerim'de Nahl suresinin 116 ve Hac suresinin 3 ile 8. âyetlerine işaret etmektedir.

و لا تقف لما تصف السنتكم الكذب هذا حلال و هذا حرام لتفتروا على الله الكذب ان الذين يفترون على الله

الكذب لا يفلحون

"Dillerimizin yalan olarak vassettiği şeyler hakkında "Bu helâldir, bu da haramdır" demeyin, çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler."

و من الناس من يجادل في الله بغير علم و يتبع كل شيطان مرید

"İnsanlardan, bilgisiz olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan bir takım kimseler vardır."

2 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 220.

3 a.g.e., XVIII, 219-220. bk. İbn Cemaâ, a.g.e., s. 42, Maverdi, a.g.e., s. 60, Gözlem Metodu için bk. Bayraklı, a.g.e., s. 194; Bayraktar, a.g.e., s. 209-211; İbn Cemâ'a, a.g.e., s. 42.

ومن الناس من يجادل في الله بغير علم ولا هدى ولا كتاب منير

"İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, yahut bir rehberi, veya (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde Allah hakkında tartışmaya girer."

Dede İbn Rüşd, ilim adamlarını bilmedikleri hususlardan alıkoymak için Hz. Ebubekir'den misâl vererek bunun sakıncalarına işâret etmektedir. Bu meyanda yukarıda verdiğimiz ve benzerleride olan epeyce ayetle Kur'an-ı Kerim'de de bilgilerin dikkati çekilmiştir. Bu tür kişilerin sadece bilmedikleri hususlarda konuşmuş olmayacakları, aynı zamanda da yalan konuşmuş ve şeytana uymuş olacakları vurgulanmaktadır. Yine o, ilim adamlarından bilmedikleri hususlarda "bilmiyorum" diyebilme cesaretini göstermelerini beklemektedir. Bu durum onların bilgisine gölge düşürmek şöyle dursun, onlara değer kazandırır. Bize göre Dede İbn Rüşd, bilgilerin derinlemesine araştırma yapmadan ilmi faaliyette bulunmamalarını önermektedir.

2- Okuma, Dinleme ve Anlatım (aktif) Metodu

Dede İbn Rüşd, öğretim meselesinde metod açısından bazı kavramları ele alır. İzahları yaparken bazı geçmiş âlimlerin fikirlerine müracaat eder. Meselâ İbn Vehb'in şu görüşünü alarak:

Öğretmen ile öğrenci arasındaki öğretim olayına ışık tutar.⁴ İbn Vehb'e göre öğretmenden okudu, kavramı, öğretmenden sonra haber verdi, öğretmenden dinledi anlamını taşımaktadır. Böylece İbn Vehb, kıraat kavramını dinlemek ve haber verme kavramları ile aynı tutmaktadır.

Eğer öğretim olayında "Hadese" (حدث) fiili yer alırsa o takdirde öğrenci öğretmenin nakledeceği hadisi öğrenmek istediği gerçeğini yansıtır.

İbn İshak Raheveyh isimli alim ve hadisçilerin bir kısmı haberi öğretmek anlamına gelen (اخبار) fiilinin anlamının iki boyutlu olduğunu savunmaktadır:⁵

Öğretimde yâni haberlendirme konusunda başka bir ifade ile öğrenciyi malumatlandırma dediğimiz "Ehber" kavramı "Hadese" (Haber verdi) kavramından daha geneldir. Her iki kavram öğretmenden dinleyerek bir şeyi öğrenmek anlamını taşır. Fakat "hocaya okumak" anlamına gelen (القرائة عليه) ise mecâz olarak kullanılmıştır. Metodda öğrenci dersi anlatır, öğretmen O'nun fikirlerinin tenkidini yapar, veya doğrudan kabul eder. Böylece öğrenci aktif, öğretmen pasif durumdadır. Ama ders sonunda öğretmenin, öğrencinin fikir ve izahlarına karşı yapacağı değerlendirme ile öğretmen aktif, öğrenci pasif duruma gelecektir. Bu tarz metod, öğretimin iki ana unsuru olan öğretmenle öğrenciyi ayrı ayrı anlarda aktif duruma getirmektedir.

4 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 144.

5 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 144.

İbn İshak'a göre, öğretimde icazetin önemli bir yeri vardır. Bir fikrin nakledilmesi ya da, Hz. Peygamberin bir hadisinin rivâyet edilmesi öğretmenin öğrencisine müsâade vermesinden sonra olabilir.

İslâm Eğitiminde fikir anlayışı icazetle gerçekleştirilir. Öğrenci, öğretmenin müsadesi olmayan herhangi bir fikrini nakledemez. Öğretmen ona tam yetki "münavele" (مناورة) verir, veya hiç değiştirmeden kendi fikrini aktarır. Bazan öğrenci "Enbee" "أب" kavramını kullanabilir. Bu da icazet, dinleme ve kıraat kavramları arasındaki farkı ortaya çıkarmak için yapılır.

Öğrenci öğretmenin fikridir diye duyduğu bir haberi, hemen olduğu gibi almalıdır. Öğretmenine giderek, o düşüncenin ona ait olup-olmadığını sormalıdır. Bu bize İslâmî Eğitim'de, fikirlerde ne denli araştırıp, sık eleyip dokumanın yapıldığını göstermektedir. Bir fikir, gelişigüzel nakledilmemelidir.⁶

Dede İbn Rüşd, bu haberleri naklederek öğretim'de öğrencinin öğretmene derisi takrir etmesini "öğretmenin huzurunda ona okuma," hocanın dersi öğrenciye anlatmasına da "öğrencinin hocasından dinlemesi" şeklinde anlatır. Böylece, okuma, dinleme metodlarının değerini ortaya koyar.⁷

Eğitimci Dede İbn Rüşd naklettiği İmam Malik'in öğretim metodu modern öğretim metodları arasında "Aktif Metod" olarak yer almakta olduğunu görmektedir. Yani öğrenci konuyu hazırlıyor ve öğretmenine takdim ediyor. Öğretmen onun eksiklerini ve yanlışlarını düzeltiyor. Böylece modern öğretim faaliyetinde öğrencinin destek rol alma işlemini asırlar önce İmam Malik'in uyguladığını bize bildiriyor.

O, bu faaliyet için de, "Haddese" (حدت) kavramını kullanmaktadır.⁸

İşte bu noktada Dede İbn Rüşd, değerlendirmesini şöyle yapar: Öğrencisinin öğretmenine anlatması öğretmenin öğrencisine anlatmasından daha doğru bir metoddur. Zira öğrenci derste anlatırken yapacağı hatayı öğretmen ya daha önceden zihninde bulunanlarla veya o anda anladığı ve elde ettiği bilgilerle düzelterektir. Şayet hoca ders anlatır ve talebe dinlerse herhangi bir soru sormaz. Zira, öğrencinin o konu hakkında bir ön bilgisi yoktur. Ya da, şeyhinden çekinir. Başka bir ifade ile öğretmen aktif, öğrenci pasif olursa öğrencinin soru sorma ve konu hakkında fikir beyan etme fırsatı ortadan kalkar. Ya da konu karşıt görüşlerden meydana geliyorsa tartışmanın hocasına ait bir metod olduğunu zanneder ve böylece derse katılmaz.

Dede İbn Rüşd, Üveysin fikrini anlatarak, dinlemenin öğretim'de önemli bir metod olduğunu ileri sürer. Üveys'e göre dinleme üç çeşittir:

6 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 144-145.

7 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 145; bk. Bayraktar, a.g.e., 199-204.

8 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 145; bk. Öcal, a.g.e., 267-268.

1- Öğrencinin öğretmene okuması ve öğretmenin onu dinlemesi.

2- Öğretmenin öğrenciye okuması, öğrencinin dinlemesi.

3- Öğretmenin öğrencinin tanıdığı bir kitabı ona anlatması için vermesidir.

Üveys'in bu üç metodunu şöyle açıklarız.

Öğretim faaliyetinde ya öğretmen aktif talebe pasif, ya da talebe aktif öğretmen pasiftir. Veya her ikisi hem aktif hemde pasiftir.

İşte araya kitap girince öğretmen öğrenciye bilgi kaynağını vermiş ve aktif rol oynamış ama öğrenci kitabı alıp anlatana kadar pasif, anlatınca da aktif rol oynamış olacaktır.

Üveys'in üçüncü metodu bize göre lisans üstü öğretim programlarında yer alabilir. Temel eğitimde ve orta öğretimde ikinci metod, üniversitede birinci metod uygulanabilir.

İslam bilginlerinin çoğunluğu talebenin aktif olmasını öğretmenin aktif olmasına tercih etmektedirler. Bize göre bu, ancak üniversite gibi ileri seviyede öğretim yapan kurumlarda mümkün olabilir.

Yine Dede İbn Rüşd, İbn Abbas'ın metod konusundaki, fikrini bize naklediyor ve diyor ki:

"İbn Abbas öğrencisine, öğrencinin öğretmene dersi anlatması öğretmenin anlatması gibidir. Bu düşünce tarzı eski ve yeni Medine öğretmenlerinin benimsediği usuldür." Irak Eğitimcileri bunun tam tersini benimsiyor ve diyorlar ki, öğretmen aktif olmalıdır. Aksi takdirde O'nun fikirleri benimsenemez. Yani bir öğretmen köşede oturup, öğrencisinin anlattıklarına "doğrudur, yanlıştır, şöyle olmalıdır" demekle kendisinin fikri seviyesini gösteremez ve bu nedenle halk tarafından takdir edilmekten uzakta kalır.

Hadis ilminin öğretiminde bu bilgiyi falandan dinledim ile bana anlattı, bana haber verdi, bana bahsetti gibi kavramların lisan bakımından aynı anlama geldiklerini ve fakat örf-âdet bakımından farklı olabilecekleri fikrini açıklamaktadır.

Bu şu demektir: Âlim bu bilgiyi falan kişiden dinledim, yahut duydum demesi ile kendisi pasif duruma düşüyor. Bana öğretti "bana haber verdi" kavramları da aynı anlamı taşımaktadır.⁹

Bu görüşleriyle Dede İbn Rüşd, bize göre öğretmenin pasif durumda kalmamasını istemektedir. Öğretmen duruma göre dersi anlatmalı, bazen de öğrenciyi dinlemelidir. Yani devamlı surette dersi öğrenciye takrir ettirerek pasif durumda kalmamalıdır. O'na göre ilim adamları fikri seviyesini daha çok kendisinin dersi takrir ettiği, yani aktif durumda ortaya koyabilir.

⁹ Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 143-144.

3- İsticvab (Soru-cevap) Metodu:

İslâm âleminde de başlangıçtan beri kullanılagelen bu metod soru sormak ve cevap almak şeklinde uygulanır. Yani öğretmenle öğrenciler arasında karşılıklı konuşmaya (muhavereye) dayanır.¹⁰

Dede İbn Rüşd eğitimcilerin öğretim için zaman zaman bu metodu tatbik etmelerini istemektedir. O bu görüşünü daha önceden geçen İmam Mâlik'in rivâyet ettiği bir habere dayandırmaktadır. Abdullah b. Selâm Ka'bu'l-Ahbar'a: "İlim ehlinin kim olduğunu "sorar ve "bildiği ile amel edendir" cevabını alır.

Dede İbn Rüşd, Abdullah b. Selâm'ın bu metodunun isticvab metodu olduğunu ve muhatabı Ka'b'ı eğitmek amacını gütmekte olduğunu söylemektedir.¹¹

Bize göre Dede İbn Rüşd, bu türlü eğitici, öğretici soruların içinde, sorulana telkin edilmek istenen hükümü kavratmaktır. O, eğitim ve öğretimde öğrencilerin bu metod sayesinde aktif olarak derse iştiraklerinin sağlanması ve onlardan problemlere cevap bulmalarının mümkün kılınmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. O bu meyanda kendilerine sorulan cevabını bilmedikleri sorulara cevap vermeyen ilim adamlarının cezalarının cehennem elbisesi giymek olduğunu söylemektedir.¹²

Bu anlayışı ile beraber Dede İbn Rüşd, adeta şu âyetlere de atıfta bulunmaktadır.

قالت لهم رسولهم أفي الله شك فاطر السموات والارض

"Peygamberleri onlara şöyle demişti: Hiç gökleri ve yeri yaratan Allah'ın birliğinde şüphe edilir mi?" (İbrahim, 14/10)

ألم تر أن الله خلق السموات والارض بالحق إن يشأ يذهبكم و يأت بخلق جديد

"Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? O dilerse sizi ortadan kaldırıp yepyeni bir halk getirir." (İbrahim, 14/19)

Bize göre hadisle beraber, öğrencinin müracaatında, derse iştirakinde, ona cevap verilmesinin öneminden bahseden Dede İbn Rüşd, âyetlerde de olduğu veçhile sorular, önceden verilmiş hükümlere inandırmak gayesi gütmesi gerektiğini söylemektedir. Soru-cevap metodunun muhatabı burada iknada fonksiyonu önemlidir. Zira bu tarz, bizzat Rasulullah ve O'nun sahabeleri tarafından tatbik edilmiştir. Hatta Allah C.C. bu metodu Kur'an-ı Kerim'de kullanmıştır.

10 Pazarlı, a.g.e., s. 32, Bayraktar, a.g.e., 36-40, 66-69; Öcal, a.g.e., 249-256.

11 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 103-104; M. Yaşar KANDEMİR, Örneklerle İslâm AHLÂKI, İst. 1983, s. 373-377.

12 İbn Mâce, Mukaddime, 24; Ebu Davud, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 3; Müsned, I, 431, II, 296, 305, 344, 353, 495.

و اتل عليهم نبأ ابراهيم اذ قال لاهيه و قومه ما تعبدون. قالوا نعبد اصناما فنظّل لها عاكفين. قال هل يسمعونكم اذ تدعون. او ينفعونكم او يضرون. قالوا بل وجدنا آباءنا كذلك يفعلون. قال أفرأيتم ما كنتم تعبدون. انتم و اباؤكم الاقدمون.

"(Rasûlüm!) Onlara İbrahim'in haberini de naklet. Hani o, babasına ve kavmine, "Neye tapıyorsunuz?" demişti. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler. İbrahim, "Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?" Yahut size fayda ya da zararları olur mu?" Şöyle cevap verdiler: "Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk." İbrahim dedi ki: "İyi ama, ister sizin, ister önceki atalarınızın olsun, neye taptığınızı düşündünüz mü?" (Şuara, 26/69-76)

Görüldüğü gibi bu âyetlerde de Allah Teâla, Hz. Peygambere kendisine inananmayanlara Hz. İbrahim'in kavmine çeşitli telkinlerde bulunarak onlara iknaya çalışmasını, soru-cevap metodunu onun bizzat tatbik ettiğini ve bu metodun insanları öğretirken kullanması gerektiğini emretmektedir. Demek ki, Hz. İbrahim'in uyguladığı bu metod, Hz. Peygamber devrinde geçerliliğini korumuş ve bugünde korumaya devam etmektedir.

4- Emr-i bil-Maruf ve Nehy-i ani'l-Münker (İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak)

İyiliği emredip, kötülüğe mani olmak, doğru yola sevk etmek, kötü yoldan sakındırmak¹³ şeklinde tarif edebileceğimiz bu metodun bizzat Allah Tealâ tarafından Kur'an'da¹⁴ ve Hz. Peygamber'de yaşayışında¹⁵ tatbik ettiğini belirten Dede İbn Rüşd bunu eğitimde metod olarak kabul etmektedir. Kendi görüşlerini açıklamadan önce İmam Malik'in görüşlerini nakleder ve kendi görüşlerini O'nun fikirlerine dayandırır.

Dede İbn Rüşdün bize naklettiğine göre İmam Malik'e şöyle bir soru sorulmuş:

Bir eğitimci ya da tebliğci kendisine itaat etmiyeceğini bildiği halde başkasına iyiliği emretmesi doğru mudur? Bu konuda İmam Malik ihtimal esastan hareket ederek bir âyetle cevap verir. Tahâ suresinin 4. âyetinde Allah Tealâ Hz. Musa'ya söylenenlere uymayacağını bildiği halde Firavun'a gidip tebliğ yapmasını emreder.

فقولا له قولا لينا لعله يتذكر او يخشى

"O'na tatlı dille konuşun. Belki o, aklını başına alır veya korkar."

¹³ Bayraktar, a.g.e., s. 7-60, Kandemir, a.g.e., 382, 386; Gazali, a.g.e., III, 5-14.

¹⁴ Al-i İmran, 9/104-110; Lokman, 21/87, Tevbe, 9/72; Asr, 100/3.

¹⁵ Buhari, Cum'a, 11; Müslim, İmaret, 5.

Fakat neden öylesi kalbi kararmış bir insana kendisini gönderdiğini sormadan yine Allah Teala O'nun nedenini izah eder ve düşünebileceği veya korkabileceği (ihtimali) gözardı etmediğini söylemektedir.

İşte bu ihtimalin içinden Allah kulun cüzi iradesinin tecelli edebileceği kaidesini bize öğretmektedir. Yalnız İmam Malik ayette düşünülecek ve korkulacak esasın "yumuşak söz söyleme ilkesi" olduğuna dikkati çekmektedir. Yani eğitimci eğittiği kişilere yumuşak söz söylerse eğitilmeyecek kişilerin bile eğitilebileceğini görmüş olur.

Böylece İmam Malik'in ayette beyan ettiği görüşü, tüm modern eğitimciler için genel ve vazgeçilmez bir kanun olmaktadır. Aynı metodu Hz. Ömer'in kullandığını bize nakleden İmam Mâlik bu görüşünü şöyle açıklar:

"Sahabeden biri Şam'a gider ve orada içki içer. Haber Hz. Ömer'e ulaşır. Bunun üzerine Hz. Ömer, o kişiye Gâfir süresinin ilk üç ayetini yazıp gönderir. Neticede o kişi, içkiyi terkedip tevbe eder, kötü amelinden kurtulur.¹⁶ Ayet şöyledir:

حم. تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم غافر الذنب و قابل التوب شديد العقاب ذي الطول لا اله الا هو إليه

المصير.

"Ha, mim. Şu kitabın indirilmesi, mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafındandır. O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur, dönüş ancak O'nadır."

İmam Malik'in bize naklettiği Hz. Ömer'in bu metodu eğitimcilerin şiddete başvurmadan ve fakat etkili izahlarla daha başarılı neticelere ulaşacaklarını bize göstermektedir. Ayrıca kötü bir davranışa engel olurken kişiyi ilâhi kitapla karşı karşıya bırakmanın daha tesirli olacağını da vurgulamaktadır. Çünkü öyle olmasaydı Hz. Ömer kendi fikirlerini ve nasihatlarını yayıp gönderebilirdi. Bu tip konularda eğitimci halkı Allah'ın kelâmı ile başbaşa bırakmalı ve O'nun mesajını onlara iletmelidir. Aksi takdirde eğitimci kendi fikirlerini din yerine koyacak ve başarılı netice almaktan uzak kalacaktır.

Yukarıda izahını yaptığımız İmam Malik'in görüşünü değerlendiren Dede İbn Rüşd, onunla aynı fikirde olduğunu açık bir şekilde beyan eder. İmam Malik'in görüşü ile yer alan yumuşak davranma meselesini ele alır ve der ki:

"İnsan eğitim faaliyetinden istifade bekliyorsa yumuşaklığı katılığa tercih etmesi gerekir. O'nun için yumuşak davranma ile yumuşak davranmayı terk etme mukayese edilemez."¹⁷

Dede İbn Rüşd'e göre eğitimde karşıdaki kişiye iyiyi emretmek ve kötüden sakındırmak bir metod ve uyulması gereken bir kanundur ama kişi

16 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 84.

17 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 84.

karşısındakine tesir edemeyeceğine kani ise buna mecbur deyildir. Yapsa iyi olur.

İyi emrederken ve kötüden sakındırırken Hz. Ömer'in uyguladığı ilahi kitapla meseleye çözüm getirme usulünü benimsemektedir.

İyi emretme ve kötüden sakındırmanın üç temel esasa dayandığını izah ederken Dede İbn Rüşd, onlardan ikisinin calz, birisinin de vacib olduğuna dikkati çeker. Yani ikisi zorunlu olmadığı halde, birisi zorunludur. Zorunlu olmayanlar:

1- İyi ile kötüyü (marifle-münkeri) ayırmedici anlayışa sahip olması. Zira bu anlayışa ve kültüre sahip olmayan kişi iyinin yerine kötüyü, kötünün yerine iyiyi tavsiye edebilir.

2- Kötülükten alıkoyarken o kişinin, ondan yaklaşıp uzaklaşmayacağını bilmesi gerekir.

Kötülükten sakındırırken, kişinin şahsiyetini iyi bilmelidir. Faaliyetinde boşa kürek çekmediğinin bilincinde olmalıdır. Zira bu durumlarda insan, kötülükten sakındırırken daha büyük kötülüklerin doğmasına neden olabilir. Bu düşüncesini içki olayını misal vererek açıklamaya çalışan Dede İbn Rüşd, şartları ve kişiyi dikkate almadan içkiden men eden kişi karşısındakinden büyük bir tepki görerek ağır bir tartışmaya yol açıp büyük meselelerin doğmasına neden olabileceğine dikkat çekmektedir.

3- Zorunlu olan ilke ise emreden kişinin emredeceği şeyin; karşısındakinin, davranışlarına tesir edeceğini önceden iyi kestirmelidir. Kötülükten sakındırırken de o kişiye kötünün tamamını ya da, bir kısmını giderici olacağından emin olmalıdır.

İşte bu durumda o kişiye iyiliği emredip kötülükten sakındırmak zorunlu bir görev olarak yüklenir. Ama bu özelliklere sahip olmayan kişiye bu metod ve faaliyet zorunlu deyildir. Aksine bu faaliyeti yapmaması daha doğru olacaktır.¹⁸

Eğitimci Dede İbn Rüşd, İmam Mâlikten rivayetleri ile, âyetler ile beraber "iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma"nın bir eğitim metodu olduğunu, bunun da yumuşak bir tavırla yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira bizzat Allah Tealâ'nın bunu Hz. Musa'ya tavsiyede bulunduğunu belirtiyor. Böylece o, bu metodun eğitimdeki fonksiyonundan bahsediyor.

B- PROGRAM

Program, öğrencilerin öğrencilerine neyi, ne zaman ve nasıl kazandıracaklarını önceden belirlemeleridir.¹⁹

¹⁸ Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 84-85.

¹⁹ Öcal, a.g.e., s. 208.

Eğitimci Dede İbn Rüşd, öğretimin programsız olamayacağına işaret eder. Zaman, öğrencinin zekâ ve anlayışına göre bir program dahilinde öğretimin yapılması gerektiğini söyler. Ona göre İmam olabilecek zekâ ve anlayışa sahip olan bir öğrenciye öncelikle şu konular öğretilir.

1- İlm-i Hal Bilgisi: Dede İbn Rüşd'e göre her çocuğa abdest, namaz, oruç, zekât, helal ve haramlar öğretilmelidir. Yani İlm-i Hal bilgisi her ferde Farz-ı ayındır.²⁰ Eğitimci Dede İbn Rüşd, bu anlayışı ile, Zernûci ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Zernûci'de İlmihal bilgisinin herkes için farz-ı ayın olduğu görüşündedir.²¹

2- Meslek Bilgisi: Dede İbn Rüşd, ticaret, iktisat, alış-veriş gibi konuların da öğrenciye öğretilmesi gerektiğini söylemektedir. Yani ona göre Meslek eğitimi de yapılmalıdır. Bu meslek bilgisi de temel ilmihal bilgisinin yanında verilmelidir.²²

3- Ahlâk Bilgisi: O'na göre meslek bilgisi ile beraber çocuğa Ahlâk bilgisi de verilmelidir. Çocuğa mesleğinde ve tüm yaşamında dürüstlük ve doğruluk öğretilmelidir.

Dede İbn Rüşd, helâl-haram gibi konuların öncelikle her çocuğa öğretilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü ancak bu sayede kötülüklerden sakınmak mümkün olabilir. İktisat konularının ise zamanın şartlarına göre öğretilmesini istemektedir.²³

Bu anlayışı ile Dede İbn Rüşd, bize göre realist bir çizgiyi takip ederek, şartların cevaz vereceği konuların öğretilmesini istemektedir. Böylece o, öğretimin bir program dahilinde yapıldığında elde edilecek verimin değerinden bahsetmektedir. O, gerek eğitim ve gerekse öğretim faaliyetinin plansız programsız olamayacağına işaret etmektedir. Bu faaliyette plansız, programsız hareket etmenin eğitimci ve öğretimcilere emek ve zamanlarının boşa gitmesine malolacaktır. Öyle ise, eğitim-öğretim faaliyetinde başarıya en kısa yoldan ulaşabilmek için planlı, programlı hareket etmek şarttır.

C- GAYELER

Dede İbn Rüşd, eğitimde gaye ve hedeflerden de bahseder.²⁴ O, eğitim faaliyetinin bir niyete dayanması gerektiği ve bir hedefinin de olması gerektiğini söyler.

Dede İbn Rüşd'e göre verimli, iyi insan yetiştirirken hedef Allah rızasını kazanmak olmalıdır. Zira amelin faydalı olabilmesi için bir niyete oturması gerekmektedir ki, bu da Allah rızasını kazanmaktır.

20 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 339.

21 ez-Zernûci, a.g.e., s. 3.

22 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 339, bk. ez-Zernûci, a.g.e., s. 7.

23 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVII, 339-340.

24 Niyet için bk. Zernuci, a.g.e., s. 5; Bayraklı, a.g.e., s. 281.

1- Eğitim'de Niyetin Önemi:

Dede İbn Rüşd, eğitimde her amelin ya da eylemin bir niyete dayanması gerektiğini söyleyerek niyetin önemini vurgulamaktadır. Bunu özellikle öğrencinin öğretim ameliyesinde takip etmesi gereken bir esas olarak takdim etmektedir. O'na göre "amel", yani aksiyon niyetsiz fayda vermez.²⁵

Eğitimci Dede İbn Rüşd, bu görüşünü ispat etmek için Kur'an-ı Kerim ve hadislerden deliller getirir. Yalnız delillerini getirirken Kur'an'da istemek anlamındaki irade kavramını kullanmaktadır. Yani "niyet" kavramını "hedef almak, istemek" manasına alır ve bu kavramın geçtiği ayetleri sıralar. Diğer taraftan "Niyet" ile "gaye" kavramlarını iç içe kullanır ve yakın ilişkilerini gösterecek cümleler sergiler.²⁶

من كان يريد الحياة الدنيا وزينتها نوف اليهم اعمالهم فيها وهم لا يبخسون. اولئك الذين ليس لهم في الاخرة الا النار وحبط ما صنعوا فيها وباطل ما كانوا يعملون.

"Kim (yalnız) dünya hayatını ve O'nun zinetini istemekte ise, onların işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz. Ve onlar orada hiçbir zarara uğratılmazlar. İşte onlar, âhirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir, hâlen yapmakta oldukları şeyler zâten bâtıldır." (Hud, 11/15-16)

من كان يريد حرث الاخرة نذ له في حرثه و من كان يريد حرث الدنيا نؤته منها وما له في الاخرة من نصيب.

"Kim ahiret kazancını istiyorsa O'nun kazancını artırırız. Kim dünya kazancını istiyorsa ona da dünyadan bir şey veririz. Fakat O'nun âhirette bir nasibi olmaz." (Şûra, 42/20)

من كان يريد العاجلة عجلنا له فيها ما نشاء لمن نريد ثم جعلنا له جهنم يصليها مذموما مدحورا. و من اراد الاخرة و سعى لها سعيها و هو مؤمن فاولئك كان سعيهم مشكورا.

"Her kim, bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar veririz, sonra da onu, kınanmış ve mahrum bırakmış olarak gireceği cehenneme sokarız. Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak kendine yaraşır bir çaba ile o gün için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür. (İsra, 17/18-19)

Dede İbn Rüşd, bu âyetlerle aşağıdaki hadislerde geçen "istek" fiilini "niyet" anlamında kullandığından onları misâl olarak almıştır. O, eğitimde niyetin önemini ve aksiyona olan üstünlüğünü zikrederken şu hadisleri zikreder.²⁷

25 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 46.

26 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 46.

27 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 46.

انما الاعمال بالنيات وانما لكل امرئ ما نوى

"Ameller niyetlere göre değerlendirilir. Herkes için niyet ettiğinin karşılığı vardır."²⁸

نية المرء خير من عمله

"Kişinin niyeti (nafile) amelinden daha değerlidir."²⁹

Dede İbn Rüşd, "İrâde" kelimesinin geçtiği bir hadisi nakleder. Öğrenci öğretiminde riyâ, şöhret ve dünya maksatlarından birini istememeli, yani ona niyet etmemelidir." diye izahını bitirir.

فمن كان هجرته الى الله ورسوله فهجرته الى الله ورسوله و من كان هجرته الى دنيا يصيبها او امرأة يتزوجها فهجرته الى ما هاجر اليه.

"Kim Allah'a ve Rasulüne hicret ederse (onlara yönelirse, onları hedeflerse) onlara ulaşır. Kim dünyaya hicret ederse onu elde eder ya da kadın için hicret ederse onunla evlenir. Her ne uğruna hareket ederse ona kavuşur."³⁰

Eğitimcimizin zikrettiği son hadisten de anlıyoruz ki hicret eyleminin temelinde, niyet vardır. Yalnız bu niyet bir nedene ve gayeye bağlı olarak yapılmaktadır. Bir bakıma niyet, kendi beraberinde gayeyi taşımaktadır. Niyetin yönünü gaye tayin etmektedir.

Böylece Dede İbn Rüşd, eğitim faaliyetini de bir niyet, hedef ve gayesinin, olması gerekliliğinden bahseder. Zira o'na göre hedef ve gaye taşımayan eğitim faaliyeti, zikre değer değildir. O eğitimcilere seslenerek, belirli hedefleri olması gerektiğini söyler. Böylece, eğitimcilerin başarısının niyet ve gayelerine bağlı olduğunu vurgular.

Dede İbn Rüşd, Peygamber efendimizin şu hadisini de zikrederek, niyetin öğretimdeki önemine açıklık getirmeye çalışmaktadır.³¹

ان الله قد اوقع اجره على قدر نيته

"Allah öğrencinin, niyeti ölçüsünde ona yardımda bulunur."³²

Hadiste geçen "اوقع اجره" ibaresini Dede İbn Rüşd, "inâye" (عناية) kavramı ile anlamlandırmaktadır.

O zaman "İlâhi yardım" anlamına gelir.

28 Buhari, Bedi'l-Vahy, I, İman, 41, Nikâh, 5, Talak, 11, Hayl, 2; Ebu Davud, Talak, 11; Tirmizi, Fadailu'l-Cihad 16; Nesâi, Taharet, 60, Talak, 24, Eyman, 19; Müsned, 25, 43.

29 İbn Mâce, Zühd, 26.

30 Buhari, Bedi'l-Vahy, I, İtk 6, Menâkibu'l-Ensar, 48; Müslim, İmaret, 155; Tirmizi, Fadailul-Cihad, 16; Ebu Davud, Talak, 11; Nesâi, Taharet, 60, Talak, 24, Eyman, 19; İbn Mâce, Zühd, 26; Müsned, I, 25, 43.

31 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 51.

32 Nesâi, Cenâiz, 14; Muvatta, Cenâiz, 36; Müsned, V, 446.

2- Allah Rızasını Kazanmak:

Dede İbn Rüşd'e göre öğretimde gaye "Allah'ın rızasını kazanmak" olmalıdır. Gaye bu olunca niyet de Allah adına yapılmalıdır. Bu noktada Dede İbn Rüşd, hedefin ve niyetin "Allah rızası" olduğu öğretim hadisesini güzel amel ve iyi nâfile ibadetlerden daha üstün tutmakta, bu görüşünü, Kur'an'dan destek aldığı bazı âyetlerle te'yid etmektedir.³³

يرفع الله الذين امنوا منكم و الذين اوتوا العلم درجات

"Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir."
(Mücadele, 58/11)

قل هل يستوي الذين يعلمون و الذين لا يعلمون

"De ki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer; 39/9)

و ما يعقلها الا العالمون

"Ancak bilenler düşünüp anlayabilir." (Ankebut, 29/43)

انما يخشى الله من عباده العلماء

"Kulları içinde ancak âlimleri, Allah'tan (gereğince) korkarlar." (Fâtır, 35/28)

و من يؤت الحكمة فقد اوتى خيرا كثيرا

"Kime hikmed verilirse, ona pek çok hayır ve üstünlük verilmiştir." (Bakara, 2/269).

Dede İbn Rüşd, delil olarak getirdiği âyetlerde genel olarak ilim adamı "bilen kişi" ile "bilmeyenin" mukayesesi, "hikmete sahip olan" ve dinde derinlemesine bilgiye sahip olan fakih kavramları yer almaktadır.

Bize göre onun Kur'an-ı Kerim'de seçtiği o âyetlerde yer alan yukarıdaki kavramlar, öğretim olgusunda mevcut ve ondan fıskıran meselelerdir. Ayrıca onun zikrettiği bu âyetlerde geçen ve öğretimin kapsamı içinde yer alan kavramlar öğretimle insana kazandırılan vasıflar olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin öğretime ve dolayısı ile bilgiye verdiği önemin kaynağında Allah'ın bilgi, hikmet, fıkıh ve bilen kimselere verdiği değer bulunmaktadır. İnananları birbirinden ayıran en önemli vasıf bilme'dir. İnsanla Allah arasındaki ilişkileri düzenleyen en önemli değer bilgidir.

Öğretimin verdiği en önemli ürünler arasında yer alan hikmet insana dünyada bahşedilen en büyük değerdir. Bilgi sahipleri Allah'ın yücelttiği kimselerdir. Meselelerin özünü anlama kapasitesine ancak bilen kimselerin sahip olduğunu bu

³³ Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50.

âyetlerde Allah Tealâ zikretmektedir. Öyle ise böylesine önemli olan öğretim faaliyeti Allah uğruna yapılmalıdır. Yapılınca da en önemli ibadetler arasında yer almaya lâyık olmaktadır.

Bu hususta Dede İbn Rüşd, sadece yukarıda zikredilen âyetleri delil olarak getirmez. Bu konuda bazı hadislerden bize bir demet sunmaktadır.³⁴

Peygamberimiz (S.A.V.)'e göre Allah bir kimsseye (öğretim bakımından) bir iyilik takdir ederse, onu din konusunda âlim yapar.

من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين

"Allah kendisinde hayır murad ettiği kimseyi dinde fakih kılar."³⁵

Diğer bir hadiste, bilgiyi gaye edinerek yolculuk yapan kimsenin, Allah'ın ona cennete giden yolu kolaylaştıracağı esası yer almaktadır.

من سلك طريقاً يطلب فيها علماً سهل الله له طريقاً الى الجنة.

"Kim ilim tahsili için yolculuk yaparsa, Allah Tealâ ona, cennete giden yola girmeyi nasib eder."³⁶

Dede İbn Rüşd, hadislere devam ederek, ilim tahsil eden öğrencinin Allah tarafından muhafaza edildiğini, manevî koruma altında bulunduğunu söylemektedir. Allah Tealâ meleklerine verdiği görevlerden birisinin de ilim tahsil edenin korumalığını yapmak olduğunu söylemektedir. Bunu şu hadisi bize misâl göstererek belirtmektedir.

ان الملكة تضع اجنتها لطالب العلم رضى بما يصنع

"Muhakkak melekler, ilim tahsil edenin faaliyetinden memnun olarak kanatlarını onun etrafında (tehlikelerden korumak için) set yaparlar."³⁷

Müellifimiz bir hadisinde de öğrenim için "teâllem" (تعلم) kavramını kullanırken, öğretim için âlleme" (علم) kavramını kullanmaktadır. O, her iki mesele için mescide giden bir kişiyi Allah c.c. yolunda mücâdele veren kişi ile mukayese yapar ve o kişinin geriye büyük kazançla döneceğini söyler.

من غدا او راح الى المسجد لا يريد غيره ليتعلم خيرا او ليعلمه كان كالمجاهد في سبيل الله رجع غانما

"Kim iyi bir şey öğrenmek veya öğretmek için bir mescide giderse Allah yolunda mücadele edip ganimetle dönen kişi gibi, zengin olarak geri döner."³⁸

34 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50.

35 Buhari, İlim, 15, İ'tisam, 15; Müslim, İmâret, 175, Zekât, 98, 100; Tirmizi, Edeb, 1; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Mukaddime, 24, Rikak, I; Muvatta, Kader, 8; Müsned, I, 306, II, 234, IV, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101.

36 Buhari, İlim, 10, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Mukaddime, 32; Ebu Davud, İlim, I; Müsned, V, 196.

37 Ebu Davud, İlim, 1, Tirmizi, İlim, 19; Nesâî, Taharet, 113; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Müsned, IV, 239, 241, V, 196.

38 Muvatta, Sefer, 53.

Dede İbn Rüşd, Allah rızasını kazanmak için ilim tahsil edenin mükafatını belirttiğinden sonra, zahiren ilim tahsilinin nafile ibadetten üstün olduğunu söyler. Ancak o, bu hususta yanılğı payını da açık bırakır. Daha sonra bir olayı naklederek konuya bir aydınlık getirmek ister. "Bazılarına göre ilim adamı olacak kişiler için 'ilmi tedrisat', nafile namazdan üstündür. İlim adamı olmayacaklar için ise nafile namaz, ilim tedrisatından üstündür."³⁹

Müellifimize göre eğitim ve öğretimde niyet ve gaye hâlis olmalı, hedefte Allah rızası olmalıdır. Gaye mutlaka olmalı, niyet de hâlis olmalıdır. Bu niyette olmayanlar, öğrenmek istediklerini tam olarak öğrenemezler. O bize şöyle bir olay nakledecektir:

İmam Mâlik "Fıkıh ve ilim tahsili için yola çıkan birisinin iyi bir amelinde bulunduğunu söyleyebilir misiniz?" diye sorulunca o da; "Evet, bu iş için niyetini güzelleştiren ve bundan dolayı kendine hidâyet edilenin iyi bir faaliyette bulunduğunu söyleyebilirim" cevabını verir. "Bundan daha üstün ne olabilir?" sorusuna da: Tevbe sûresinin 122. âyetini misâl vererek:

لِيَتَّقُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ.

"Onlardan bir kısmı geniş bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde korkutmak için geride kalmalıdır. Umulur ki, dikkatli olurlar."

İnsanları savaştan döndükten sonra eğitmek gayesi ile ilim tahsil eden, ilmi araştırma yapanların bunlardan daha üstün olduklarını söyler. Ancak insanların da bu hususa rağbet etmediklerinden yakındır.⁴⁰

Bu bilgileri bize anlattıktan sonra değerlendiren müellifimiz, ilim tahsili için yola düşen ve niyetini de güçlendiren kişinin güzel ve faydalı bir iş yaptığını belirterek şu âyeti misâl verir:⁴¹

وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

"Dini yalnız kendine has kılarak Allah'a ibadet etmeleri emrolundu." (Beyyine, 98/5)

Dede İbn Rüşd'e göre niyet, hem amelin kaynağında olan bir unsur ve hem de onun değerlendirilmesi ve Allah tarafından kabul edilmesini sağlayan bir esas hüviyetini kazanmaktadır. O bu görüşünü de aşağıdaki âyetlerle delillendirmektedir.⁴²

مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نَفَوْا إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ لَا يَبْخَسُونَ. أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي

الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ.

39 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50-51.

40 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 49; a.g.e., XVIII, 439-440.

41 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 440.

42 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 48.

"Kim (yalnuz) dünya hayatını ve onun zinetini istemekte ise, onların işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz. Ve onlar orada hiçbir zarara uğratılmazlar. İşte onlar, âhirette kendileri için ateşten başka şeyleri olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir, hâlen yapmakta oldukları şeyler zâten bâtıldır." (Hûd, 11/15-16).

و الذين يكرنون السيئات لهم عذاب شديد و مكر اولئك هو بيور

"Kötülükleri tuzak yapanlara şiddetli azab vardır ve onların tuzakları boşa çıkarılmıştır." (Fâtır, 35/10)

Bize göre müellifimiz niyetin sadece amelın kaynağını ve hedefini belirlemediğini aynı zamanda Allah için yapılan bir niyetin, insan kalbine vâkı olacak tehlikelerden onu koruyarak ona hakim olmasını önleyeceğini belirtmektedir. Böylece o niyetin insan psikoloji ve davranışlarını ne denli koruyacağına dikkati çekmiş, ona bir koruyuculuk görevini vermiş olduğunu belirtmektedir.

İşte bu noktada Dede İbn Rüşd, niyetin nasıl yapılacağını ve bu takdirde alınacak iyi neticelere dikkati çekmektedir.

3- Nesiller Arası Kültür İletişimi

Dede İbn Rüşd, eğitimcilerle seslenerek onların bildiklerini başkalarına öğretmelerini, böylece de kültürün nesilden nesile aktarılmasına katkıda bulunmalarını önermektedir. Dede İbn Rüşd, bu konuda İbnü'l-Kasım'ın İmam Mâlik'ten şu rivâyetini bize naklediyor. İbnü'l-Kasım "İmam Malik'e uğrayıp, ondan ders alıpta yanından ayrılırken bize "Allah'tan korkun, öğrendiklerinizi etrafa yayın, onu gizlemeyin ve onu başkalarına öğretiniz, dedi" diyor.

Dede İbn Rüşd İbnü'l-Kasım'ın İmam Mâlik'ten rivâyet ettiği bu görüşü değerlendirirken, ilmi tahsil edip onun yayımı için gayret sarfetmenin ve onu başkalarına öğretmenin, iyi amellerin, en üstünü olduğunu söylemektedir. Bu görüşünü de Kur'an'dan delil gösterdiği şu âyetle te'yd etmektedir.

يرفع الله الذين امنوا منكم و الذين اوتوا العلم درجات

"Allah sizden ilim sahiplerini ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir." (Mücadele, 58/11)

Bu âyeti delil olarak getiren müellifimiz, iman eden ancak kendisine ilim verilmeyen kişinin iman edip kendisine ilim verilen kişiye eşit olamayacağını söylemektedir. Çünkü o kendisine verilen ilmi başkasına öğreten kişinin derecesini Allah'ın yükselteceğini belirtmektedir. O'na göre öğretim faaliyetinde bulunan ilim adamları Allah yolunda cihad eden mücâhid ile eş değerdedir.⁴³ Bu görüşüne de Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadisi misâl olarak gösterir.⁴⁴

43 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50-51.

44 Hadis için bk. Muvatta, Sefer, 53.

Dede İbn Rüşd, kültürün nesilden nesile aktarılması için sadece öğreticilere yük yüklemeyi. Ona göre bu meyanda görev ikiye bölünmelidir. Yarısı öğreticilerin, diğer yarısı da öğrencilerin görevi olmalıdır. Ancak o, öğrencilerin bunu görevden ziyade ibadet olarak kabul etmelerini istemektedir. Zira ona göre "ilmi araştırma" nafile ibadetten daha üstündür. Bu hususta o şu hadise dayanır:

روى أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - سئل عن افضل الاعمال فقال الصلاة لاول ميعاتها

"Rasulullah'tan rivâyet edildiğine göre, ona "amellerin en üstünü hangisidir?" diye sorulmuş o da, "vaktinde kılınan namazdır" cevabını vermiştir." 45

Dede İbn Rüşd'e göre buradaki namaz farz olan namazdır. Yoksa ilim adamı için ilim tahsili nafile ibadetten üstündür. 46

Kültürün nesilden nesile aktarılmasını hattı zatında İslâm eğitimi zaruri görmektedir. İslâm eğitimi bunu şahsiyetin ölçüsü olarak da kabul eder. Bu prensibi ortaya koyarken, örnekte gösterir. Meselâ Nisa sûresinin 136. âyetinde bu ilkeleri sayar; bunlara bağlanmayı şart koşar. 47

يا ايها الذين امنوا امنوا بالله ورسوله والكتاب الذي انزل على رسوله والكتاب الذي انزل من قبل و من

يكفر بالله وملكته وكتبه ورسوله واليوم الاخر فقد ضلّ ضللا بعيدا

"Ey mü'minler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği Kur'an'a, daha önce indirdiği kitaplara olan imanınızda devamda bulunun. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapmıştır."

İşte Dede İbn Rüşd, bize göre İslâm eğitiminin bu prensibinden hareket ederek "Kültürün bir nesilden diğerine aktarılması"nu öğretmen ve öğrencilerin görevi olduğunu söylemektedir. Ona göre bu, onlar için yerine getirilmediği takdirde vebali gerektirmektedir. Öğretmen ve öğrenciler kendilerini bu görevden soyutlayamazlar.

Asırlar önce eğitimin bu hedefini derin bir vukufla gören Dede İbn Rüşd, modern eğitim anlayışına öncülük yapmıştır. Bilindiği gibi, hemen hemen tüm eğitimciler, eğitimin sosyal görevinin, nesiller arası köprü kurarak kültür aktarımı olduğunda ittifak etmektedirler. Böylece, eğitimin evrensel ve ebedi görev ve hedeflerinden biri belirlenmiş olmaktadır.

4- Güzel Amel

Dede İbn Rüşd'e göre şartlar ne olursa olsun insan, güzel amelden geri kalmamalıdır. O, kökü kalbde olup, kalbin hakim olmadığı davranışların kaynağına

45 Müslim, İman, 137 (الصلاة لرفعها) Lâfzı ile, Müsned, VI, 375.

46 Dede İbn Rüşd, a.g.e., XVIII, 584-585.

47 Bayraklı, a.g.e., s. 153.

şeytanı koyar. İşte böyle bir durumda karşı karşıya kalan kişi, iyi amelleri yapmaktan geri kalmamalıdır. Hedefine ulaşmaktan da ümidini kesmemelidir. Onun gayreti şeytanı kendi nefsinden kovmak ve niyetini yenilemektir.⁴⁸

Görüldüğü gibi Dede İbn Rüşd, daima iyimser bir yol izleyerek, ümit kapısını açık bırakmaktadır. Yâni insanın, şeytanın ve nefsinin elinde bir nesne olmaktan çıkabileceği ümidini yitirmemektedir. Ancak öğrencisine bazı metodlar getirir.

a- İyi davranışa devam

b- Ümidini kesmemek, yâni kötümser olmamak

c- Niyetini yenilemek.⁴⁹

Dede İbn Rüşd, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in amellerin niyete göre değerlendirilip mükafatlandırılacağını da söylemektedir.

انما الاعمال بالنيات و انما لكل امرئ ما نوى

"Ameller niyetlere göre değer kazanır ve herkes için niyet ettiğinin karşılığı vardır."⁵⁰

Dede İbn Rüşd, "gösteriş için yapılan amel ile, Allah uğruna yapılan amelin nasıl karşılanacağı" sorulunca, "niyete göre yapılacağını söylemiştir."⁵¹

Demek ki öğrencilerin iyi amelde bulunmalarını isteyen müellifimizin, onların niyetlerinin hâlis olmalarını istemektedir. Zira iyi amel ancak iyi niyet sayesinde gerçekleşir. Çünkü amelin karşılığı niyete göredir. Eğitim faaliyeti de ona göre "iyi amel"dir. Hatta "ilim adamları için nafile ibadetten daha üstün"dür. O halde Dede İbn Rüşd'e göre eğitimcilerin iyi amelleri "öğrenciler ve halkı yetiştirmek"tir.

Düşünürümüz güzel amel kavramından sadece ibadeti anlamamaktadır. Bütün ilişki kurduğumuz insanlara karşı iyi davranmaktır. İnsan ilişkilerini, oturduğu değerlere göre davranışlarını ayarlamaktır. Eğitimciler öğrencilerini insan gibi hareket etmek için yetiştirmelidirler. O zaman eğitim hedefine ulaşmış olacaktır.

48 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 48.

49 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 48.

50 Buhari, Bedi'l-Vahy, I, Talak, II, İtk, 6; Müslim, İmaret, 155; Ebu Davud, Talak, II; Tirmizi, Fadallu'l-Cihad, 16; Nesâi, Taharet, 60, Talak, 24, Eymân, 19; İbn Mâce, Zühd, 26; Mûsned, I, 25, 43.

51 Dede İbn Rüşd, a.g.e., I, 50-51.

SONUÇ

Dede İbn Rüşd'e göre "Eğitim" her insan için gereklidir. Hatta insanı hayata hazırlayan bir faaliyettir. İnsanların her birisi durum ve konuma göre eğitilmelidir. Zira bu olgu toplumların bekası için zaruri bir etkinliktir. Onun için Dede İbn Rüşd "Halk Eğitimi" çok önemsemektedir.

Eğitimci Dede İbn Rüşd, öğretim faaliyeti için öğreticileri ve öğrencileri göreve davet etmektedir. Öğretim faaliyetinde sorumluluğun en büyük kısmı öğrencilerin omuzlarına binmektedir. Öğreticiler, bilgin, bildiği ile amel eden, dünya tutkusundan uzak, güzel ahlâkla bezenmiş olmalıdırlar. Çünkü, "ilmi alıp götüren etkenin" bildiği ile amel etmemek ve dünya tutkusu" olduğuna inanmaktır. Aynı zamanda, insanların Allah katında bilgi ve amellerine göre mertebelerinin söz konusu olduğu, bilen ve tatbik eden kişilerin, cahillerden, yahutta bildiği halde onunla amel etmeyen kişilerden üstün olduğuna inanmaktadır. Yine o, bilginin tatbik edilerek ve güzel ahlâk sahibi olunarak yaşayacağı anlayışındadır.

O'na göre öğretim faaliyetinde öğrencinin de yükü vardır. Öğrencinin "örnek alan, araştıran, gayretli, sabırlı, sefer yapabilen kişi." olması gerektiğini söyler. O'nun ilim tahsilinde aldığı mükafatın, Allah uğrunda cihad edenin mükafatına denk olduğunu bilmesini ister.

Dede İbn Rüşd, öğretimin 7 yaşında başlaması gerektiğini söyleyerek modern pedagojiye ışık tutar. Yine o, öğretim faaliyetinin program dahilinde yapılmasının zaruretini gösterir. Öğretim faaliyetinin ilim adamı olacaklar için nafle namazdan üstün olduğu, ilim adamı olmayacaklar içinse nafle namazın daha üstün olduğunu söyler. O'nun öğretim programı da şöyledir:

- 1- İlmihal Bilgisi,
- 2- Mesleki Bilgi,
- 3- Ahlâk Bilgisi.

Bu sıralama ile o, bir manada da "Halk Eğitimi" programını yapmış olmaktadır.

Eğitim faaliyeti bir niyete oturtulmalıdır. Hedefde "Allah'ın rızasını kazanmak" olmalıdır. Allah rızası dışında dünya tutkusu veya herhangi bir düşünce ile yapılacak eğitim faaliyetinin tesirli olmayacağı inancını taşır.

O, "Eğitim ve Öğretim Faaliyeti" için metodlardan da bahseder. Öğretim faaliyeti için, Gözlem, Okuma-Dinleme ve Aktif Metod, İsticvab metodlarını, Eğitim için de Emr-i bil-Maruf ve Nehy-i ani'l-münker metodunu teklif eder.

Kültür nesilden nesile aktarılmalıdır. Böylece nesiller arası kültür iletişimi sağlanmalıdır. O, ilmi gizleyenin, Allah'ın kitabını değiştiren Yahudi ve Hristiyan

âlimleri gibi sevimsiz olduğunu, cehennemde Allah'ın ona cehennem elbisesi giydireceğini ayet ve hadislerle anlatır. Bildiğini başkalarına öğretmeyene cahil demenin, cahillerin literatürdeki yerini bilmemek olduğunu söyler.

Dede İbn Rüşd'e göre, toplumun huzur ve refahı gerçek ilim adamlarının varlığına bağlıdır. Toplumun harâbe hale gelmesinin vebâli de onlara aittir. Yani eğitimciler toplumun hem mimarları ve hemde yıkıcıları rollerine sahiptirler.

Müellifimiz bize, eğitimin, geçmişten misaller vererek, geçmişten alınacak dersle, gelecekle ilgili planlar yapma faaliyeti olduğuna dikkati çeker. Zira eğitimin hedefi, bilen, yaşayan, güzel ahlâk sahibi kişiler yetiştirmektir. Ona göre, "bildiği ile amel etmek" bilginler için bir anlamda da öğrenci yetiştirmektir. Nesiller arası kültür iletişimini te'min etmektir. Çünkü, milletlerin bekası buna bağlıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMED b. Hanbel, el-Müsned, (nşr. Çağrı Yayınları), I-VI, İstanbul, 1982.
- ANTEL, Sadettin Celal, Umumi Dıdaktik, İstanbul, 1952.
- ATEŞ, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, I-XII, İstanbul, 1998 (1998'de başlanıp 1991'de sona erdi)
- AYHAN, Halis, Eğitime Giriş, İstanbul, 1986
- el-BAĞDADİ, İsmail Paşa, Hedyetü'l-Arifin ve Esmâu'l-Müellifin (Keşfü'z-Zünün Zeyli, thk. el-Kilisli), I-II İstanbul, 1951.
- BAYRAKLI, Bayraktar, İslâm'da Eğitim, İstanbul, 1989.
- BAYRAKTAR, M. Faruk, İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, İstanbul, 1984.
- BİLGESEVEN, Âmiran Kurtkan, Eğitim Sosyolojisi, İstanbul, 1987.
- BİLGİN, Beyza, İslâm'da Çocuk, Ankara, 1987.
- BUHARİ, Muhammed b. İsmâil, el-Camiu's-Sahih (nşr. Çağrı Yayınları) I-V, İstanbul, 1981.
- ÇAMDİBİ, Mahmut, Din Eğitimine Giriş, İstanbul, 1989.
- ÇELEBİ, Ahmet, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi (trc. Ali Yardım) İstanbul, 1983.
- ed-DABBİ, Ahmed b. Yahya b. Ahmed, Buğyetü'l-Mültemis, 1884, Madrit.
- ed-DÂRİMİ, Ebu Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman et-Temimi es-Semerkandi, es-Sünen (nşr. Çağrı Yayınları), İstanbul, 1981.
- Ebu DAVUD, Süleyman b. Eş'âs, es-Sünen (nşr. Çağrı Yayınları), I-V, İstanbul, 1981.
- GAZÂLİ, Muhammed b. Muhammed, İhyau Ulûmi'd-Din, (thk. Hüseyin İrâki), Beyrut ty.
- İBN CEMÂA İbrahim b. Sâ'dullah el-Kinâni, Tezkiretu's-Sâmi ve'l-Mütekellim fi Edebi'l-Alim ve'l-Mütekellim, Beyrut, ty.
- İBN HALDUN, Abdurrahman Ma'ribi, Mukaddime (thk. Abdülvahid Vâfi), I-III, Kahire, 1981.
- İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd, es-Sünen, (nşr. Çağrı Yayınları), I-II, İstanbul, 1981.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mûkerrem, Lisanü'l-Arab, I-XV, Beyrut, ty.
- İBN RÛŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, el-Beyan ve't-Tahsil (thk. Muhammed Hacı), I-XX, Beyrut, 1984.
- el-Mukaddimatü'l-Mümeħhidat (thk. Hacı Muhammed), I-III, Beyrut, 1988.

- Fetava İbn Rüşd (thk. Tahir et-Telili), I-III, Beyrut, 1987.
- İBN RÜŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, Telhisu's-Safsata (thk. Muhammed Selim Sâlim), Kahire, 1976.
- KANAD, H. Fikret, Pedogoji Tarihi, I-II, İstanbul, 1963.
- KANDEMİR, M. Yaşar, Örneklerle İslâm Ahlâkı, İstanbul, 1980.
- el-KANFID, Ahmed, Şerefü't-Talib fi esna'l-Metâlib (thk. Muhammed Hacı), Rabat, 1976.
- KARAMAN, Hayrettin, İslâm Hukuk Tarihi, İstanbul, 1989.
- KEHHALE, Ömer Rıza, Mucemu'l-Müellifin, I-VIII. (15 cild 8 mücellid), Dimeşk, 1957.
- el-KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, el-Câmiu'l-Ahkâmî'l-Kur'an, (tsh. Ahmed Abdülâlîm el-Berdûnî), I-XX, Mısır, 1966.
- MÂLİK b. Enes, el-Muvatta (nşr. Çağrı Yayınları), İstanbul, 1981.
- el-MAVERDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basri, Edebu'd-Dünya ve'd-Din, Beyrut, 1987.
- MEVLÂNA, Fihî Mafih (trc. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), İstanbul, 1990.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, Sahih-i Müslim, (nşr. Çağrı Yayınları), I-III, İstanbul, 1981.
- en-NESÂİ, Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar, es-Sünen (nşr. Çağrı Yayınları), I-II, İstanbul, 1981.
- ÖCAL, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, Ankara, 1990.
- PAZARLI, Osman, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, İstanbul, 1967.
- es-SAFEDÎ, Ebu's-Safa Selahuddin Halil, el-Vâfi bi'l-Vefeyat, I-XVII, VIESBADE, 1962.
- et-TİRMİZİ, Muhammed b. İsa b. Sevre, es-Sünen (nşr. Çağrı Yayınları), I-II, İstanbul, 1981.
- el-VENŞİRİSİ, Ahmed, Miyaru'l-Murab (thk. Muhammed Hacı), I-XIII, Beyrut, 1981.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, I-X, İstanbul, 1982.
- ez-ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed, Tezkiretu'l-Huffaz, I-II (4 cild 2 mücellid), Beyrut, 1958.
- ez-ZERNUCÎ, Burhaneddin, Ta'limu'l-Müteallim, İstanbul, 1323.